

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงของธุรกิจชุมชนหมู่บ้านโฮมสเตย์จังหวัดหนองคาย ใน 2 หมู่บ้าน ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยจะนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
2. แนวคิดโฮมสเตย์
3. แนวคิดการมีส่วนร่วม
4. แนวคิดการพัฒนาตัวชี้วัด
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. กรอบแนวคิด

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ในทัศนะของนักวิชาการนั้น ได้มีการกล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงไว้มากพอควร โดยเฉพาะในประเด็นที่เป็นแก่นหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่อการน้อมนำไปปรับใช้ในชีวิตเช่นนักวิชาการอย่าง เสน่ห์ จามริก (2546, หน้า 60-61) ที่มองว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักการ อุดมการณ์ และปรัชญาที่เกิดจากการเรียนรู้ถึงเหตุปัจจัยของสังคมที่ต้องเผชิญกับกระแสโลกาภิวัตน์ เป็นการกลับฟื้นคืนจิตวิญญาณของมนุษย์สู่ชีวิตเศรษฐกิจที่ไม่ใช่เศรษฐกิจเงินตรา แต่เป็นเศรษฐกิจที่ประกอบไปด้วยมนุษย์กับธรรมชาติเป็นแกนสาร เป็นการมองและเข้าใจมนุษย์ในความหมายของความเป็นมนุษย์ชาติโดยรวม และเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติตามสังขธรรมความจริง เช่นเดียวกับอภิชัย พันธเสน (2542, หน้า 17-18) มองว่า เศรษฐกิจพอเพียงโดยเนื้อแท้ก็คือ พุทธเศรษฐศาสตร์ อันเป็นเส้นทางที่จะนำไปสู่การสร้างสมมติปัญญา โดยมีผลผลิตที่สำคัญของปัญญาก็คือ ความสุขหรือลดความทุกข์ให้น้อยลง รวมถึงทัศนะของเกษม วัฒนชัย (2550, หน้า 4) ที่กล่าวไว้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หนึ่งในหลักคิดสำหรับการดำเนินชีวิตของทุกคนและทุกครอบครัว สองสำหรับผู้บริหารใช้เป็นแนวทางกำหนดนโยบาย และสามสำหรับผู้ปฏิบัติจะต้องปรับพื้นฐานจิตใจสำนึกในคุณธรรม ซื่อสัตย์ สุจริต ทุกคนทำแล้วจะมีความสุข ดังนั้นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นเศรษฐกิจแห่งความสุข เศรษฐกิจแห่งคุณธรรม และระบบเศรษฐกิจแห่งความยั่งยืน

เนื่องจาก มุมมองที่มีต่อปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากผู้คนในสังคมค่อนข้างกว้างและหลากหลายทางมูลนิธิชัยพัฒนา (2551) จึงได้ทำการรวบรวมและสรุปไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีต่อการกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในภายนอก ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน เพื่อให้สมดุลและพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกๆระดับ

สำหรับหลักการและองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550, หน้า 13-17) ได้นำเสนอหลักการพัฒนามาตามเศรษฐกิจพอเพียงคือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบและคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ ทั้งนี้องค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีอยู่ 5 ส่วน ดังนี้

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาและเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมๆ กัน ดังนี้

3.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

3.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

3.3 ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

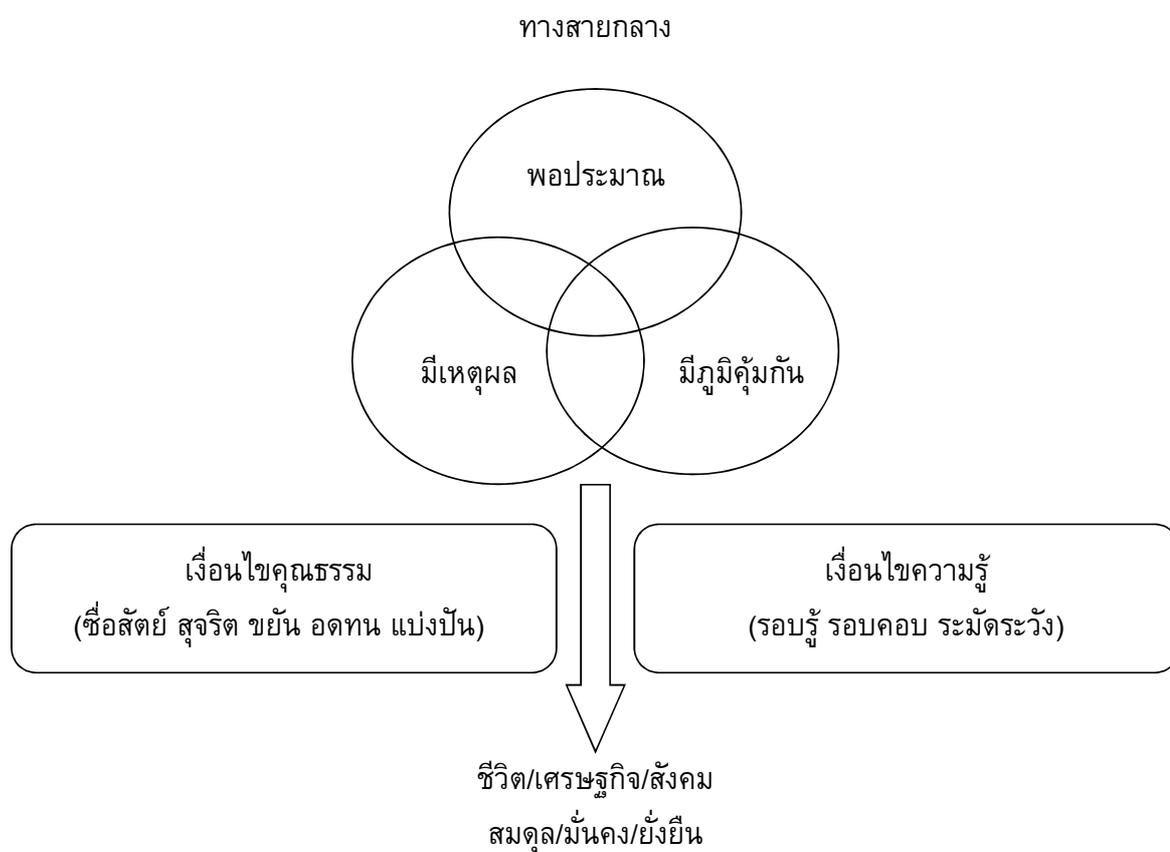
4. เงื่อนไข การตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

4.1 เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ

4.2 เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักใน คุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมุ่งเน้นที่การปฏิบัติบนทางสายกลางภายใต้องค์ประกอบ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาที่สมดุลมั่นคงอย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

แผนภาพที่ 2.1 เศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข

ที่มา: สารานุกรมวิถีพีดีเอช, 2555.

อย่างไรก็ตาม หลักการสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงในเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ทงทิกภา
วิริยะพันธ์ (2550, หน้า 12-15) ได้สรุปเอาไว้ดังนี้

1. ใช้ทางสายกลาง โดยเน้นการดำเนินชีวิตหรือการดำเนินงานในลักษณะไม่
เร่งรัดหรือแข็งข้านเกินไป มีความพอดี อยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอัตภาพ ไม่หลง
กระแสวัตถุนิยม มีอิสรภาพ สร้างพื้นฐานความมั่นคงให้กับชีวิตทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้

2. ให้ความสำคัญกับความพอประมาณ โดยยึดหลักความมีเหตุผล และตั้งอยู่
บนพื้นฐานความไม่ประมาท ใช้สติปัญญาในการพิจารณาเรื่องต่างๆ

3. ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคน ให้มีความพอเพียงทั้ง
ในด้านวัตถุ และด้านจิตใจ เป็นการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับจริยธรรม คุณธรรม และความซื่อสัตย์
สุจริต ให้รู้จักคำว่า “พอ” เพื่อขจัดความโลภให้น้อยลง ให้มีความสุขทั้งทางกาย จิตใจ ไม่
เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความวุ่นวายให้แก่สังคมโดยรวม

สำหรับการปฏิบัติตนตามแนวทางเศรษฐกิจแบบพอเพียงนั้น รงค์ ประพันธ์พงศ์ (2551,
หน้า 45) ได้กล่าวไว้ว่า ยึดความประหยัด ประกอบอาชีพถูกต้อง สุจริต ละเลิกการแข่งขัน
ผลประโยชน์ ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยากและปฏิบัติตนในแนวทาง
ที่ดี โดยลดละสิ่งชั่วให้หมดไป จึงจะเข้าถึงคำว่าเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักปรัชญาของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ส่วนแนวปฏิบัติสู่ชุมชนพอเพียงนั้น เสรี พงศ์พิศ (2552, หน้า 75-93) ได้เสนอเอาไว้ว่า
เศรษฐกิจพอเพียงมี 3 องค์ประกอบสำคัญคือ หนึ่งความพอประมาณ สองความมีเหตุผล และ
สามมีภูมิคุ้มกันที่ดี ซึ่งแนวปฏิบัติสู่ชุมชนพอเพียงนั้นควรมีลักษณะ ดังนี้

1. ชุมชนพอประมาณ

1.1 พอดี พองาม กินพอดี อยู่พอดี มีคุณธรรม มีความสัมพันธ์อันดี
ระหว่างคนในชุมชน ระหว่างคนกับธรรมชาติ

1.2 มีความเรียบง่าย ความจำเป็นหรือความต้องการ คุณค่าหรือมูลค่า
ความร่วมมือหรือการแข่งขัน

1.3 มีคุณธรรม ความสมดุล จิตอาสาเพื่อส่วนรวม ปัญญา ความกล้า
หาญ ความเพียรทน

2. ชุมชนมีเหตุผล

2.1 ชุมชนเรียนรู้ ชุมชนเข้มแข็ง รู้ว่าอยู่ในยุคสังคมความรู้ รู้ปัญหาและ
ความต้องการที่แท้จริง

2.2 เรียนรู้จักตนเอง เรียนรู้จักรากเหง้า เรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.3 เรียนรู้จักปัญหาและทรัพยากร เรียนรู้หนี้สิน รู้ค่าใช้จ่ายของชุมชน
สิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ทรัพยากรของชุมชน

2.4 แผนแม่บทชุมชน แผนชีวิต แผนยุทธศาสตร์ แผนแยกย่อยแต่บูรณาการ แผนการพึ่งพาตนเองและการสร้างเครือข่าย

3. ชุมชนมีภูมิคุ้มกันที่ดี

3.1 ระบบการบริหารจัดการที่ดี การจัดการชุมชน การจัดการองค์กร การจัดการทรัพยากร

3.2 ระบบการผลิต การแปรรูป การตลาด วิสาหกิจชุมชน เครือข่าย

3.3 ระบบทุน การออม กองทุนและสวัสดิการ โครงการรวมพลัง

3.4 ระบบทรัพยากร สิ่งแวดล้อม และพลังงาน ดิน น้ำ ป่า พลังงานทางเลือก

3.5 ระบบสุขภาพ การป้องกัน การดูแลรักษา

นอกจากนี้ ยังมีมุมมองจากชุมชนเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอ ซึ่งจากเอกสารสรุปผลการสัมมนาเรื่อง การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน (2545, หน้า 10-15) ได้สรุปไว้ใน 3 ระดับ คือ

1. ระดับจิตสำนึก เกิดจากความตระหนักถึงความสุขและความพอใจในการใช้ชีวิตอย่างพอดี (สันโดษ) และรู้สึกถึงความพอเพียงคือการดำเนินชีวิตอย่างสมถะ ประกอบสัมมาอาชีพหาเลี้ยงตนได้อย่างถูกต้อง ไม่อดอยากหรือโลภ แต่คิดเผื่อแบ่งปันไปยังคนอื่น โดยยึดมั่นในหลักการรู้จักตนเอง การพึ่งพาตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกัน และการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง

2. ระดับปฏิบัติ แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

2.1 ขั้นแรก ยึดหลักของการ “พึ่งตนเอง” คือ ต้องพยายามพึ่งตนเองให้ได้ในระดับครอบครัวก่อน มีการบริหารจัดการอย่างพอดี ประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย รู้จักตนเอง รู้รายรับ-รายจ่าย รักษาระดับรายจ่ายไม่ให้เกินนี้ เน้นดึงศักยภาพของตนเองออกมาใช้ประโยชน์ เพื่อให้พึ่งตนเองในเรื่องปัจจัยสี่ในระดับหนึ่ง

2.2 ขั้นที่สอง พัฒนาตนเองสู่การ “อยู่ได้อย่างพอเพียง” คือ ดำเนินชีวิตโดยยึดทางสายกลางมัชฌิมาปฏิปทา ให้ตนเองอยู่ได้อย่างสมดุลคือ มีความสุขที่แท้โดยไม่ให้รู้สึกขาดแคลนจนต้องเบียดเบียนตนเอง หรือดำเนินชีวิตอย่างเกินพอดีจนต้องเบียดเบียนผู้อื่นหรือสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการทำเกษตรแบบ “แกงโฮะ” คือ ทำแบบพออยู่พอกิน ปลูกไว้กินเองก่อน หากเหลือจึงขายและขยายพันธุ์ รวมทั้งสนับสนุนการลงแขกแทนการใช้เครื่องจักรทุนแรง

2.3 ขั้นที่สาม เน้น “การอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร” คือ มีความคิดที่จะแบ่งปันแจกจ่ายไปให้ผู้อื่น ลดความเห็นแก่ตัวและสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นในจิตใจ

2.4 ขั้นสุดท้าย เน้น “อยู่ดียั่งยืนด้วยการเรียนรู้” คือ รู้จักพัฒนาตนเองโดยเรียนรู้จากธรรมชาติและประสบการณ์ในโลกกว้างด้วยตนเองหรือจากการแลกเปลี่ยน

ร่วมกับผู้อื่น มีการสืบทอดและเรียนรู้เพื่อพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและพัฒนาให้เป็นสังคมที่มั่นคงและยั่งยืน โดยใช้คุณธรรมและวัฒนธรรมเป็นตัวนำไม่ใช่ใช้เงินเป็นตัวตั้ง

3. ระดับปฏิเวธ (ผลที่เกิดจากการปฏิบัติ) กล่าวคือ การพัฒนาชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น โดยเริ่มจากการพัฒนาจิตใจให้เกิด “ความพอเพียง” ในทุกระดับของการดำเนินชีวิต ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และขยายไปสู่ระดับสังคม

ในขณะที่สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2552, หน้า 27) มองว่าเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเศรษฐกิจที่สามารถพึ่งตนเองได้ ให้ความพอเพียงกับตัวเอง อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อนคือ ตั้งตัวให้มีความพอมีพอกินพอใช้ ด้วยหลักการพึ่งตนเอง 5 ประการ คือ

1. ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งตนเอง มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดี
2. ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย ชุมชนที่แข็งแรงเป็นอิสระ
3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยให้ยึดหลักการของความยั่งยืน และเกิดประโยชน์สูงสุด

4. ด้านเทคโนโลยี ให้เลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องกับความต้องการของสภาพแวดล้อม ภูมิประเทศ สังคมไทย และควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของเราเอง

5. ด้านเศรษฐกิจ มุ่งที่การเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย ยึดหลักพออยู่พอกินพอใช้ และสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น

สำหรับประเด็นการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาชีวิตนั้น กรมส่งเสริมการเกษตร (2552, หน้า 1-3) ยังได้กล่าวถึงวิธีโดยหลักเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาชีวิต ควรประกอบด้วย

1. พิจารณาจากความสามารถในการพึ่งตนเองเป็นหลัก ที่เน้นความสมดุลทั้ง 3 คุณลักษณะคือ พอประมาณ มีเหตุมีผล และมีภูมิคุ้มกัน มาประกอบการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ เป็นขั้นเป็นตอน รอบคอบ ระมัดระวัง พิจารณาถึงความพอดี พอเหมาะ พอควร และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่มีองค์ประกอบครอบคลุมทั้ง 5 ประการ คือ

1.1 ด้านจิตใจ มีจิตใจเข้มแข็ง ฝึกตนเองได้ มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทร ประนีประนอม และนึกถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก

1.2 ด้านสังคม มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้รักสามัคคี สร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชน รู้จักฝึกกำลัง มีกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากรากฐานที่มั่นคงแข็งแรง

1.3 ด้านเศรษฐกิจ ดำรงชีวิตอยู่อย่างพอดี พอมี พอกิน สมควรตามอัตภาพและฐานะของตนประกอบอาชีพสุจริต (สัมมาอาชีพ) ด้วยความขยันหมั่นเพียร อดทนใช้

ชีวิตเรียบง่าย โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีรายได้สมดุลกับรายจ่าย รู้จักการใช้จ่ายของตนเองและครอบครัวอย่างมีเหตุผลเท่าที่จำเป็น ประหยัด รู้จักการเก็บออมเงินและแบ่งปันผู้อื่น

1.4 ด้านเทคโนโลยี รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการและภูมิภาค พัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

1.5 ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักใช้และจัดการอย่างฉลาดและรอบคอบ สามารถเลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดความยั่งยืนสูงสุด

2. พิจารณาความรู้คู่คุณธรรม มีการศึกษาเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง (ทั้งภาคทฤษฎีและการปฏิบัติจริง) ในวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตใช้สติปัญญาในการตัดสินใจต่างๆ อย่างรอบรู้ รอบคอบ และมีเหตุผลที่จะนำความรู้ต่างๆ เหล่านั้นมาปรับใช้อย่างมีขั้นตอนและระมัดระวังในการปฏิบัติ มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความเพียรความอดทน และใช้สติปัญญาอย่างชาญฉลาดในการดำเนินชีวิตในทางสายกลาง ซึ่งการพัฒนาชีวิตควรดำเนินการ ดังนี้

2.1 ค้นหาความต้องการของตนเองให้พบว่ามีความต้องการอะไร มีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตอย่างไรเช่น ต้องการมีชีวิตที่มีอนาคตก้าวหน้า มีความเป็นอิสระ มีเวลาเพื่อครอบครัวและสังคม มีทรัพย์สินเพียงพอ มีความสุข หลุดพ้นจากความยากลำบาก

2.2 วิเคราะห์ข้อมูลของตนเองและครอบครัว ซึ่งจะช่วยให้รู้สถานภาพ ฐานะเหตุของปัญหา รับผิดชอบ รู้ผลกระทบบางๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

2.2.1 ศักยภาพของตนเอง เช่น ความรู้ ความสามารถ ความชำนาญ (ทักษะ) ชื่อเสียง ประสบการณ์ ความมั่นคง ความก้าวหน้า สภาพทางการเงิน การสร้างรายได้ การใช้จ่าย การออม คุณธรรมและศีลธรรม

2.2.2 ศักยภาพของครอบครัว เช่น วิธีการดำรงชีวิต ภาวะเศรษฐกิจของครอบครัว ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี คุณภาพชีวิตของคนในครอบครัว ฐานะทางสังคม ฐานะทางการเงินที่เป็นทรัพย์สินและหนี้สินของครัวเรือน รายได้รายจ่ายของครัวเรือน

2.3 วางแผนการดำเนินชีวิต

2.3.1 พัฒนาตนเอง ให้มีการเรียนรู้ต่อเนื่อง (ใฝ่เรียนรู้) สร้างวินัยกับตนเอง โดยเฉพาะวินัยทางการเงิน

2.3.2 สร้างนิสัยที่มีความคิดก้าวหน้ามุ่งมั่นในเป้าหมายชีวิต หมั่นพิจารณาความคิด ตัดสินใจแก้ปัญหาเป็นระบบโดยใช้ความรู้ (ที่รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง) มีความรับผิดชอบต่อตนเอง สังคม และครอบครัว

2.3.3 มั่นบริหารจิตใจให้มีความซื่อสัตย์ สุจริต รักษาดี
เสียสละ สามัคคี เทียงธรรม ศีลธรรม

2.3.4 ควบคุมจิตใจให้ตนเอง ประพฤติในสิ่งที่ดีงาม สร้างสรรค์
ความเจริญรุ่งเรือง

2.3.5 พัฒนาจิตใจให้ลด ละ เลิก อบายมุข กิเลส ตัณหา ความ
โกรธ ความหลง

2.3.6 เสริมสร้างและฟื้นฟูความรู้และคุณธรรมของตนเองและ
ครอบครัว เช่น เข้ารับการฝึกอบรม ฝึกทักษะในวิชาการต่างๆ หรือวิชาชีพ หมั่นตรวจสอบและ
แก้ไขข้อบกพร่องอย่างสม่ำเสมอ

2.3.7 ปรับทัศนคติในเชิงบวกและมีความเป็นไปได้

2.4 จัดบันทึกและทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย

2.5 สรุปผลการพัฒนาตนเองและครอบครัว โดยพิจารณาจาก

2.5.1 ร่างกายมีสุขภาพ สมบูรณ์ แข็งแรง

2.5.2 อารมณ์ต้องไม่เครียด มีเหตุมีผล มีความเชื่อมั่น มีระบบ
คิดเป็นระบบเป็นขั้นเป็นตอน มีแรงจูงใจ กล้าคิดกล้าทำ ไม่ท้อถอยหรือหมดกำลังใจ เมื่อประสบ
ปัญหาในชีวิต

2.5.3 ลด ละ เลิก สิ่งเหล่านี้ได้แก่ หนีบ้ายแดง เงินพลาสติก
โทรศัพท์มือถือ สถานเริงรมย์ เหล้า บุหรี่ การพนัน

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่พสกนิกรชาวไทยเพื่อนำไปเป็นหลักคิดและแนว
ทางการดำเนินชีวิต ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบัน ซึ่งสามารถนำไป
ประยุกต์ใช้ได้ทุกอาชีพ ทุกชนชั้น ทุกชาติ ทุกศาสนา และทุกพื้นที่ ทั้งในระดับครอบครัว ระดับ
ชุมชน และระดับประเทศ ด้วยการดำเนินชีวิตบนทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ไม่เร็วหรือช้า
จนเกินไป โดยยึดหลักของความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี
ภายใต้เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายที่เป็นความสุขของชีวิต ความ
สมดุล ความมั่นคง การพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเองอย่างยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม
การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น
ทำให้การวิจัยเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงของธุรกิจชุมชนหมู่บ้านโฮม
สเตย์จังหวัดหนองคายในครั้งนี้ ทางคณะผู้วิจัยได้นำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็น
ฐานในการสร้างตัวชี้วัดใน 7 องค์ประกอบ คือ ทางสายกลาง(มัชฌิมาปฏิปทา) ความ
พอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เงื่อนไขความรู้ เงื่อนไขคุณธรรม และ
ความสมดุล มั่นคง ยั่งยืน ซึ่งถือเป็นกรอบคิดหลักของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังที่

ปรากฏในแผนภาพที่ 2.1 ซึ่งตัวชี้วัดที่ได้ใน 7 องค์ประกอบนี้ จะชี้ให้เห็นการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านโฮมสเตย์ได้อย่างเป็นรูปธรรม

แนวคิดโฮมสเตย์

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า คำเรียก “โฮมสเตย์” (home stay) นั้นได้มีผู้เรียกในหลายชื่อไม่ว่าจะเป็น นิธิเดชน์ เชิดพุทธ (2549, หน้า 40) เรียกว่า บ้านพักแรม ที่พักสัมพัส วัฒนธรรมชนบท หรือการท่องเที่ยวเชิงพักอาศัยตามบ้าน เช่นเดียวกับ มัลลิกา ซาหยอง (2549, หน้า 6) ที่เรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตร หรือการท่องเที่ยวพักแบบพักที่บ้าน หรือการท่องเที่ยวแบบที่พักสัมพัสวัฒนธรรมชนบท ส่วนจิตราพร อุณสุวรรณ (2552, หน้า 26) พนมพร สารสิทธิ์ยศ (2552, หน้า 39) และสุทัศน์ ละงู (2551, หน้า 26) เรียกเพียงว่า ที่พักสัมพัส วัฒนธรรมชนบท สอดคล้องกับศุภจิต สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2550, หน้า 12) ที่เรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงชุมชนหรือการท่องเที่ยวในชนบท ในขณะที่สุวัฒน์ คุ่มวงษ์ (2537, หน้า 18) เรียกว่า บ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วม ส่วนจิตติ จิตติจำเริญพร (2549, หน้า 96) และรัตนชัย คงมัน (2548, หน้า 4) เรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และมีเพิ่มขึ้นมาอีก ดังเช่น ณิชากร ณีฐิเจริญลาภ (2550, หน้า 2) ที่นอกจากจะเรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ยังเพิ่มคำว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเข้ามาอีกด้วย ส่วนอุไรรัตน์ อุดมพงษ์ (2551, หน้า 23) เรียกว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ สำหรับพนิตตา สิงห์ครา (2544, หน้า 16) นั้นมองว่า ในอดีตที่ผ่านมากการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ในประเทศไทยรู้จักในชื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม หรือแม้แต่ผู้นำชุมชนอย่างนายอารี วิบุต (สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2555) ก็ยังเรียกอีกว่า “โรงแรมครัวเรือน”

แม้จะมีชื่อเรียกที่หลากหลาย โดยมีลักษณะเหมือนและแตกต่างกันบ้าง แต่โดยทั่วไปแก่นหลักของโฮมสเตย์ยังคงเชื่อมโยงอยู่กับการท่องเที่ยว การพักอาศัย การสัมพัสวัฒนธรรมวิถีชีวิตแบบพื้นบ้าน การมีส่วนร่วม และความสัมพันธ์กับนิเวศวิทยารอบตัว ซึ่งในการวิจัยในครั้งนี้คณะผู้วิจัยเห็นว่าในเมื่อกลุ่มประชากรที่ศึกษามองหรือเข้าใจธุรกิจชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมร่วมกันอยู่ในหมู่บ้านนั้นคือ “โฮมสเตย์” คณะผู้วิจัยจึงตกลงร่วมกันวางงานวิจัยขึ้นนี้จะใช้คำว่า “โฮมสเตย์” โดยยังคงซึ่งความสัมพันธ์และความเข้าใจในคำเรียกดังกล่าวข้างต้นว่าธุรกิจชุมชนหมู่บ้านโฮมสเตย์ที่คณะผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยนี้ มีกรอบแนวคิดหลักในการรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมของคนในหมู่บ้านเป็นอย่างเดียวกันกับคำเรียกดังที่ได้กล่าวมา

สำหรับความหมายของโฮมสเตย์นั้น มีผู้ให้ไว้ว่าค่อนข้างหลากหลายไม่ว่าจะเป็น นางลักษณะ อยู่เย็นดี (2546, หน้า 31) มองว่าเป็นรูปแบบที่พักประเภทหนึ่งที่นักท่องเที่ยวสามารถสัมพัส เรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชนได้อย่างใกล้ชิดโดยการพักค้างแรมกับชุมชน หรืออุไร เอี่ยมเอาพาร (2550, หน้า 7) รัตนชัย คงมัน (2548, หน้า 4) พงศ์พันธ์ ศรีทธาทิพย์ (2549, หน้า 4-5) และที่มองว่า เป็นบ้านพักประเภทหนึ่งที่นักท่องเที่ยวพักร่วมกับเจ้าของบ้าน โดยมี

วัตถุประสงค์เพื่อที่จะเรียนรู้ถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านและแลกเปลี่ยนขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมซึ่งกันและกันด้วยความเต็มใจ พร้อมทั้งจัดที่พักและอาหารให้แก่นักท่องเที่ยว โดยได้รับค่าตอบแทนตามความเหมาะสม เช่นเดียวกับรุ่งอรุณ ศุภกฤตอนันต์ (2553, หน้า 7) ที่มองว่า เป็นที่พักสัมผัสวัฒนธรรมชนบทที่นักท่องเที่ยวมาพักเป็นการชั่วคราวหรือระยะเวลาหนึ่ง ณ บ้านหลังหนึ่งเสมือนเป็นคนในครอบครัวของบ้านหลังนั้น และเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชน รวมถึงสร้อยสิริภุชงค์ ชื่อชวช (2553, หน้า 22) ที่มองว่าโฮมสเตย์เป็นที่พักที่สัมผัสวัฒนธรรม เป็นการจัดสรรพื้นที่บ้านพักเพื่อบริการนักท่องเที่ยวโดยที่ยังคงเป็นเอกลักษณ์และวัฒนธรรมประจำถิ่น ภายใต้ศักยภาพและการยอมรับของชุมชนเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชนซึ่งก็เป็นจุดขายวิถีธรรมชาติของไทย ทั้งนี้ พนิดดา สิงห์ครา (2544, หน้า 7) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวจะเข้าไปพักอาศัยค้างคืนในหมู่บ้านกับประชาชน โดยเจ้าของที่พักนั้นจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการต้อนรับนักท่องเที่ยว ภายใต้วัตถุประสงค์เจ้าของบ้าน และนักท่องเที่ยวต้องการเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ซึ่งการรับนักท่องเที่ยวมาพักค้างคืนด้วยนั้นทั้งสองฝ่ายต้องพึงพอใจและยอมรับเงื่อนไขการเข้าพักจึงต้องทราบรายละเอียด ประวัติระหว่างกันก่อน สอดคล้องกับณิชากร ญี่เจริญลาภ (2550, หน้า 5) ที่มองว่า เป็นการพักอาศัยอยู่กับชุมชนตามสถานที่ต่างๆ เพื่อสัมผัสและเรียนรู้วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรมท้องถิ่น สังคม ประเพณี ศาสนา โดยนักท่องเที่ยวจะต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของชุมชนที่เข้าไปพักอาศัย เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาที่เข้าไปขัดต่อวัฒนธรรม จารีต หรือความเชื่อของแต่ละชุมชน

ในขณะที่นิธิเดชน์ เชิดพุทธ (2549, หน้า 5) แม้จะมองว่าโฮมสเตย์เป็นบ้านพักอาศัยของชาวบ้านที่สามารถให้บริการและอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวที่พักค้างคืน อาหาร และยังเพิ่มเติมในส่วนของการนำเที่ยวเข้ามาด้วย เช่นเดียวกับจินตวดี สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2550, หน้า 5) ที่มองว่าโฮมสเตย์เป็นการจัดที่พักแรมในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่นักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปศึกษาวัฒนธรรมเรียนรู้วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของชุมชนได้อย่างใกล้ชิด รวมถึงอาหารการกินและกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับชาวบ้าน รวมถึงอุไรรัตน์ อุดมพงษ์ (2551, หน้า 14) ที่มองว่าเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่ง ซึ่งนักท่องเที่ยวจะพักรวมกับเจ้าของบ้านหลังเดียวกัน และศึกษาธรรมชาติ วิถีชีวิตไทยหรือวัฒนธรรมไทย โดยมีการจัดบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกตามสมควร และได้จดทะเบียนต่อสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว

จากที่กล่าวมาจึงสามารถสรุปได้ว่า โฮมสเตย์ หมายถึง การบริการที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งของชาวบ้าน ด้วยการจัดสรรพื้นที่ครัวเรือนให้นักท่องเที่ยวพักค้างแรม ดุจสมาชิกในครอบครัวเป็นการชั่วคราว เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิต แลกเปลี่ยนความคิดเห็น สัมผัสขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม สภาพแวดล้อมธรรมชาติ โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์ความเป็นท้องถิ่น ภายใต้เงื่อนไขและค่าตอบแทนที่ตกลงกันไว้ ซึ่งชาวบ้านจะบริการด้านอาหาร สิ่งอำนวยความสะดวก การนำเที่ยว และกิจกรรมบนฐานศักยภาพของชุมชน

สำหรับการดำเนินธุรกิจชุมชนแบบโฮมสเตย์ในประเทศไทยนั้น ชลิดา รินทร์พรหม และคณะ (2550, หน้า 9) ได้เสนอเอาไว้ว่า โฮมสเตย์ในประเทศไทยที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบันอาจแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะดังนี้

1. โฮมสเตย์หมู่บ้าน (village homestay) โฮมสเตย์ลักษณะนี้ประกอบด้วยบ้านพักชาวบ้านที่มีอยู่เดิมในชุมชนหรือหมู่บ้าน มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่บางส่วนภายในบ้านให้เป็นที่พักของนักท่องเที่ยวโดยที่เจ้าของบ้านยังคงพักอาศัยอยู่ในบ้านของตนเป็นปกติ

2. โฮมสเตย์เรือนพัก (guest homestay) เป็นการดำเนินงานในรูปแบบที่เจ้าของบ้านเป็นเจ้าของกิจการ ไม่อยู่ในรูปแบบของกลุ่ม อาจมีการจ้างคนในชุมชนมาช่วยงานเมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้าพักจำนวนบ้านพักตั้งแต่หนึ่งหลังขึ้นไป รายได้จากการท่องเที่ยวอาจเป็นรายได้หลักหรือรายได้เสริมจากอาชีพหลัก ลักษณะเรือนพักอาจเป็นบ้านของเจ้าของบ้านเพียงหลังเดียวที่จัดแบ่งพื้นที่บางส่วนภายในบ้านให้เป็นที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว หรือเป็นบ้านที่สร้างขึ้นหรือจัดไว้ให้นักท่องเที่ยวพักแยกต่างหาก

ในส่วนของการจัดการการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์นั้น นิธิเดชน์ เชิดพุทธ (2549, หน้า 61) ได้เสนอเอาไว้ว่าสามารถปฏิบัติได้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการจัดการเรื่องการท่องเที่ยวโดยคนในชุมชน โดยการจัดตั้ง/อบรมเสริมทักษะคนกลุ่มต่างๆ ของชุมชนเช่น กลุ่มมัคคุเทศก์ท้องถิ่น กลุ่มยุวมัคคุเทศก์ กลุ่มงานหัตถกรรม กลุ่มทอผ้า กลุ่มบ้านพักแรมของนักท่องเที่ยวโฮมสเตย์ ฯลฯ

2. ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมจากนักท่องเที่ยว โดยยึดแนวคิดนักท่องเที่ยวเป็นดังเพื่อนและญาติมิตร

3. ส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดการฟื้นฟูและอนุรักษ์ ประเพณีวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมธรรมชาติและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน

4. ประชาสัมพันธ์ส่งเสริมการท่องเที่ยวของคนไทย เพื่อขยายแนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

5. เร่งสร้างกำลังคนที่เป็นคนในชุมชนให้เข้ามามีบทบาทในการท่องเที่ยวของชุมชนให้มากที่สุด

6. ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมอันเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ชลิดา รินทร์พรหม และคณะ (2550, หน้า 133-134) ยังได้เสนอรูปแบบของแหล่งท่องเที่ยวโฮมสเตย์ด้านต่างๆ รวมไว้ 7 ประการ ดังนี้

1. รูปแบบทางกายภาพ โฮมสเตย์ต้องเป็นดินแดนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวซึ่งมีคุณค่าแตกต่างจากที่อื่น ชุมชนโฮมสเตย์ต้องมีความพร้อมด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานและเส้นทางการคมนาคมไปยังแหล่งท่องเที่ยวสะดวกทุกฤดูกาล

2. รูปแบบการบริหาร โฮมสเตย์ต้องบริหารงานในลักษณะกลุ่มแบบมีส่วนร่วม มีระเบียบในการบริหารจัดการโฮมสเตย์เป็นลายลักษณ์อักษร มีการจัดสรรจำนวนแขกที่เข้าพัก บ้านของสมาชิกอย่างเป็นธรรม และมีการจัดสรรรายได้และผลประโยชน์อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

3. รูปแบบการบริการ คนทั้งชุมชนของโฮมสเตย์ต้องมีใจรักการบริการ การให้บริการบ้านพักและอาหารตามมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย จัดกิจกรรมให้น่าสนใจและหลากหลาย โดยการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่น และจัดกิจกรรมเพื่อมิตรภาพระหว่างนักท่องเที่ยวด้วยกันและระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนโฮมสเตย์

4. รูปแบบแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีระบบการจัดการและดูแลแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนและแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยง พัฒนาฐานการเรียนรู้ในชุมชนตามศักยภาพที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์

5. รูปแบบเครือข่าย ร่วมเป็นเครือข่ายระหว่างโฮมสเตย์ด้วยกันเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้พัฒนาเครือข่ายกับแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยง พัฒนาเครือข่ายกับธุรกิจบริการสำคัญที่เกี่ยวข้อง และพัฒนาเครือข่ายกับหน่วยงานที่มีองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาโฮมสเตย์ให้ยั่งยืน

6. รูปแบบการประชาสัมพันธ์ โฮมสเตย์ต้องขึ้นทะเบียนต่อสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยวกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา จัดทำเอกสารประชาสัมพันธ์อย่างมีคุณภาพและพอเพียง จัดทำเว็บไซต์ของโฮมสเตย์ เข้าร่วมกิจกรรมออกฐานในงานที่จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์อย่างชัดเจนและเพียงพอ และประธานโฮมสเตย์ต้องพัฒนาทักษะการสื่อสารระหว่างบุคคลและการสื่อสารในกลุ่ม

7. รูปแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม สร้างความเชื่อมโยงกับหน่วยงานที่ชำนาญด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม วิถีชีวิตชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสร้างการเรียนรู้ด้านระบบนิเวศเพื่อนำมาสู่การปฏิบัติและบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวโฮมสเตย์ตามหลักการของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ในขณะที่ เปรมลักษณะ มูลใจ (2552, หน้า 13-18) ได้กล่าวเพิ่มเติมถึงรูปแบบที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวว่าควรเป็นโครงสร้างที่ดี สะอาด ปลอดภัย และชุมชนมีสภาพแวดล้อมที่ดี ซึ่งการดำเนินงานบ้านพักจะต้องคำนึงถึงขั้นตอนการดูแลที่พัก และบริเวณรอบบ้านพักอยู่เสมอ บ้านพักควรมีอากาศถ่ายเทได้สะดวก ควรสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้มาเยือน และมีการจัดระบบส่งเสริมการอุตสาหกรรมภายในท้องถิ่น รวมถึงแนวคิดของ พรพิมล ปาฐะเดชะ (2550, หน้า 10) ที่มองว่ารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนั้น การจัดการเชิงนิเวศจะต้องส่งผลกระทบต่อธรรมชาติให้น้อยที่สุด โดยมีการประสานความรู้ความเข้าใจในแนวทางการจัดการร่วมกันในทุกๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง สร้างความยั่งยืนให้วิถีชีวิตของท้องถิ่น โดยให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ท้องถิ่น และสร้างจิตสำนึกให้ทุกฝ่ายที่

เกี่ยวข้องร่วมกันรับผิดชอบต่อระบบนิเวศให้มีความยั่งยืนต่อไป เช่นเดียวกันแนวคิดของชานิกานัตร์สูงเนิน (2551, หน้า 23) ที่ได้กล่าวถึงรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมที่มุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลาน และเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นโดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ มีเป้าหมายในการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนเพื่ออนุรักษ์และปกป้องทรัพยากร พัฒนาวัฒนธรรม เผยแพร่วัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสร้างรายได้เสริมให้กับชาวบ้าน

อย่างไรก็ตาม พนมพร สารสิทธิยศ (2552, หน้า 42) ยังคงมองว่าแนวทางการดำเนินกิจกรรมแบบโฮมสเตย์นั้นสำหรับชุมชนต้องมีความพร้อม มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เน้นจุดขายที่เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจ เพื่อวัตถุประสงค์ในการรองรับนักท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในการเข้ามาพักผ่อนในชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของ ฉนิชากร ฉนิฐิเจริญลาภ (2550, หน้า 12) ที่ได้กล่าวถึงหลักการสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ถือเป็นความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ทุกคนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมคิด ร่วมปฏิบัติร่วมได้รับผลประโยชน์ และผู้ที่รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวสูงสุดต้องเป็นคนในชุมชน ในขณะเดียวกันจะต้องคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด และมีการบำรุงรักษาอย่างที่สุด

ในการดำเนินธุรกิจชุมชนแบบโฮมสเตย์นั้น วิฑิต วิฑิตจำเริญพร และคณะ (2549, หน้า 95) มองเห็นว่าวิธีการดังกล่าว ก่อให้เกิดความร่วมมือในชุมชนในการตระหนักถึงคุณค่าทางภูมิปัญญา วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยอาศัยฐานคิดการพัฒนาชุมชนที่ก่อให้เกิดรายได้เสริมมากกว่าอาชีพหลัก ซึ่งนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง ช่วยให้เกิดความยั่งยืนและความต่อเนื่องของการท่องเที่ยวในชุมชน ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชน เป็นสิ่งดึงดูดความสนใจการท่องเที่ยวที่สำคัญที่นักท่องเที่ยวแสวงหา อีกทั้งเป็นจุดขายสำคัญ ซึ่งส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศรูปแบบโฮมสเตย์ที่มีคุณภาพและมาตรฐานการเทียบเท่าสากล

ส่วนในด้านของการจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์นั้น นิธิเดชชน เชิดพุทฺธ (2549, หน้า 53-58) มองว่า ในการจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ควรมีการดำเนินการ ดังนี้

1. มีการรวมกลุ่มของชาวบ้านจัดการในรูปแบบของชมรมหรือสหกรณ์
2. มีคณะกรรมการโครงการ
3. มีการกำหนดระเบียบข้อปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยว เพื่อมิให้เกิดปัญหาที่ขัดต่อวัฒนธรรม จารีต ประเพณี ความเชื่อของชุมชน
4. มีระบบการจองล่วงหน้าและลงทะเบียนข้อมูล เพื่อทราบข้อมูลเกี่ยวกับนักท่องเที่ยว

5. มีรายละเอียดเกี่ยวกับค่าธรรมเนียมและบริการต่างๆ ให้นักท่องเที่ยวทราบชัดเจน

6. มีข้อมูลกิจกรรมท่องเที่ยวอย่างละเอียดให้นักท่องเที่ยวเลือก

7. ชุมชนไม่หวังจะสร้างรายได้จากโฮมสเตย์อย่างเดียว และต้องไม่มีผลกระทบต่ออาชีพดั้งเดิมของชุมชน

8. มีผู้นำเที่ยวหรือมัคคุเทศก์ที่เป็นคนท้องถิ่น และมีความพร้อมในการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวได้

สำหรับจันทิมา อภิวสุทธีรักษ์ และปรียาพร ดิสสะมาน (2552, หน้า 13) นั้นมองว่า การจัดการโฮมสเตย์นั้นมีหลักการ คือ รัฐและชุมชนจะต้องเข้าใจในทิศทางเดียวกัน เพื่อการส่งเสริมและพัฒนาเกี่ยวกับโฮมสเตย์ไม่หลงทางและไม่ก่อให้เกิดปัญหาตามมาภายหลัง ประการแรกต้องไม่ถือเป็นนโยบายว่าจะต้องมีโฮมสเตย์ทุกหมู่บ้านแต่ต้องคำนึงถึงความพร้อม ความรู้ความเข้าใจของชุมชนเป็นสำคัญและชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ โดยเน้นจุดขายอยู่ที่วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจ และให้เข้าใจตั้งแต่เริ่มแรกว่าการท่องเที่ยวนี้จะเป็นเพียงรายได้เสริมมิใช่รายได้หลักของชุมชน เนื่องจากโฮมสเตย์หรือที่พักสัมผัสวัฒนธรรมชนบทมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่บ้านพักในชุมชน ดังนั้น การจัดการเกี่ยวกับที่พักจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ชุมชนหรือเจ้าของบ้านต้องมีหลักและแนวทางในการปฏิบัติ ซึ่งอาจเรียกว่าบัญญัติ 10 ประการ ดังนี้

1. เติงนอนที่สบายในราคาสมเหตุสมผล
2. ห้องอาบน้ำและส้วมที่สะอาด
3. อาหารพื้นบ้านง่ายๆ แต่ปรุงมาอย่างดี
4. ทิวทัศน์และธรรมชาติของชนบทที่สวยงาม
5. ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของท้องถิ่น
6. กิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ อาทิ เดินป่า ตกปลา ปีนเขา ขี่จักรยาน ฯลฯ
7. ร้านค้าทั่วไปและร้านจำหน่ายของที่ระลึก
8. ความบันเทิง อาทิ ดนตรี การเต้นรำ การแสดงพื้นบ้าน
9. ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว
10. ความเป็นมิตรและรอยยิ้มของเจ้าของบ้าน

นอกจากนี้ ปวีวรรณ สมนึก และคณะ (2552, หน้า 12) ยังกล่าวเพิ่มเติมอีกว่า การบริหารจัดการโฮมสเตย์นั้น องค์ประกอบด้านการบริหารจัดการจะต้องครอบคลุมไปถึง

1. มีองค์กรหรือกลไกในการทำงาน เพื่อจัดการท่องเที่ยวและสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้

2. มีกฎ กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว

3. มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม

4. มีกองทุนของชุมชนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน
5. มีระบบการจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน
6. สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

ในขณะที่ พรพิมล ปาฐกเดชะ (2550, หน้า 6-11) นั้นมองอีกว่า การจัดการสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน เป็นการจัดการอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน และเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน เพราะการจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นการจัดสรรการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรหรือสิ่งแวดล้อมที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ โดยอาศัยหลักการของการใช้สอยทรัพยากรที่ประหยัดยืนยาวและส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมน้อยที่สุด เช่น การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม การสร้างจิตสำนึก การจัดการการมีส่วนร่วมของประชาชน การจัดโครงสร้างพื้นฐานและบริการ การท่องเที่ยว และการจัดการส่งเสริมการตลาดและการนำเที่ยว เช่นเดียวกับ กนิษฐา อยู่ธาวรร และคณะ (2546, หน้า 137) ที่มองว่า การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จ จะต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคีที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และชาวบ้าน ซึ่งจะต้องมีการขจัดความขัดแย้งระหว่างกันให้หมดไป และมีการผสมผสานผลประโยชน์ร่วมกันอย่างลงตัว โดยไม่กระทบกระเทือนต่อทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น โดยเฉพาะอุทยานแห่งชาติของประเทศ ควรมีการปรับเปลี่ยนบทบาทและนโยบายที่จะยอมรับการมีส่วนร่วมของชุมชนให้มากขึ้น โดยใช้ชาวบ้านท้องถิ่นเป็นแนวร่วมที่จะร่วมกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชาติให้ประสบผลสำเร็จได้

อย่างไรก็ตาม ปัญหาและอุปสรรคสำหรับการพัฒนาโฮมสเตย์ในประเทศไทยยังคงมีอยู่บ้าง ซึ่งนงลักษณ์ อยู่เย็น (2546, หน้า 34-35) ได้นำเสนอเอาไว้ ดังนี้

1. การจัดที่อยู่อาศัยร่วมกันเป็นครอบครัวขยาย และการใช้พื้นที่ใช้สอยร่วมกันเต็มพื้นที่แบบรวมกันของสังคมไทยซึ่งต่างจากวัฒนธรรมตะวันตก ทำให้ไม่เหมาะสมหรือมีที่ว่างเพียงพอสำหรับการรองรับผู้เข้ามาพักเพิ่มซึ่งเป็นคนแปลกหน้า
2. ตลาดและราคาที่พักประเภทโรงแรมรวมทั้งที่พักประเภทอื่นๆ ของประเทศมีอยู่จำนวนมากมีส่วนแข่งขันมีราคาถูก ซึ่งจะทำให้ไม่สามารถพัฒนาโฮมสเตย์ได้เป็นการทั่วไป
3. ความสามารถในการหาตลาดที่ต้องการแบบโฮมสเตย์อาจทำได้ยาก
4. ความรู้ในการจัดการและการควบคุมปัจจัยทั้งภายในและภายนอก รวมทั้งเงินทุนจะเป็นปัจจัยสำคัญของความสำเร็จในการดำเนินการ

เช่นเดียวกับข้อเสนอของ ไพฑูรย์ นิยมมา และคณะ (2550, หน้า ๘) ที่ได้กล่าวถึงปัญหาอุปสรรคในการจัดการโฮมสเตย์ว่า ส่วนใหญ่ขาดการประชาสัมพันธ์ตนเอง เช่น เรื่องป้ายบอกทาง ป้ายที่แสดงถึงการเป็นหมู่บ้านโฮมสเตย์ ขาดความรู้เรื่องการบริหารจัดการ เช่น การ

รับแขกเข้าพัก การแสดง การแบ่งผลประโยชน์ อาหาร ความสะอาด เป็นต้น นอกจากนี้ยังขาดเงินทุนและหรือความพร้อมของครอบครัวเช่น มีเด็กเล็ก ความพร้อมของบ้านและห้องน้ำ ขาดความรู้และทักษะการให้บริการ ชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโฮมสเตย์ แขกไม่มาตามที่ได้จองไว้ จำนวนแขกมีน้อยและไม่ต่อเนื่อง

รวมถึงผลการวิจัยของ สุจิตราภา พันธุ์วิล และคณะ (2550, หน้า 152) ที่พบว่า ปัญหาและอุปสรรคส่วนใหญ่เกิดจากความขัดแย้งภายในชุมชน ซึ่งจะแก้ไขได้โดยอาศัยความร่วมมือและความสามัคคีของชุมชนเอง ส่วนปัจจัยภายนอกที่ถือได้ว่าเป็นอุปสรรคต่อการวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่คือ ระบบสาธารณสุขภาค การศึกษา การจราจร หรือแม้แต่การปฏิบัติงานของข้าราชการ ซึ่งเป็นประเด็นที่หน่วยงานราชการต้องเข้ามาดูแล แก้ไขปรับเปลี่ยนอุปสรรคต่างๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบันให้กลายเป็นโอกาสในการท่องเที่ยวให้ได้

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่าแนวคิดการดำเนินธุรกิจชุมชนแบบโฮมสเตย์นั้น เป็นการนำเอากระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทูทางสังคมและวัฒนธรรม มาสร้างให้เกิดมูลค่าเพิ่มในทางเศรษฐกิจเพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับคนในชุมชน ในขณะที่เดียวกันคนในชุมชนก็นำเอาการดำเนินกิจกรรมกลุ่มในลักษณะโฮมสเตย์นั้นมาพัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาชุมชนอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมและทรัพยากรของชุมชน เพื่อคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ท้องถิ่นของชุมชนให้คงอยู่อย่างยั่งยืนสู่รุ่นต่อไป และเป็นทุนรอนสำคัญในการทำกิจกรรมโฮมสเตย์เพื่อสร้างงานสร้างรายได้เสริมแก่คนในชุมชนในอนาคต ซึ่งการนำเอาแนวคิดโฮมสเตย์มาใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาประวัติความเป็น การดำเนินกิจกรรม และแนวปฏิบัติของหมู่บ้านโฮมสเตย์ รวมถึงเชื่อมโยงสู่ตัวชี้วัดการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านโฮมสเตย์และแนวทางการพัฒนาหมู่บ้านโฮมสเตย์ในอนาคตอีกด้วย

แนวคิดการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (participatory) เป็นกลวิธีที่ดีที่สุดในการกระบวนการพัฒนาต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากความล้มเหลวในการดำเนินการพัฒนาในอดีตที่เน้นและให้ความสำคัญต่อบทบาทของคนภายนอกชุมชน ในเวลาเดียวกันก็ละเลย ศักยภาพ ความสามารถของคนในชุมชน ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันจนเกิดแนวคิดที่จะให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาและแสวงหาทางออกด้วยตัวเอง มีการตัดสินใจ การแก้ปัญหา และการประเมินผล เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ดังที่สหประชาชาติ (United Nation, 1978, p. 4) ได้นิยามไว้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเกี่ยวกับการกระทำที่เกี่ยวข้องกับมวลชนในระดับต่างๆ เริ่มตั้งแต่ในกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับจุดประสงค์ทางสังคมและการจัดสรรทรัพยากร และในการกระทำโดยสมัครใจต่อกิจกรรมนั้นๆ

มุมมองเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมนั้น อัลวิน เบร์นาร์ด (Alvin Bernard, 1958, p. 142) มองว่า เป็นการแสดงออกถึงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมต่อการมีส่วนร่วมในสถานการณ์กลุ่ม เช่นเดียวกับทัศนะของคิธ เดวิส (Keith Davis, 1972, p. 136) ที่มองว่า การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับทางจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์ที่อยู่ในกลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องนี้เป็นเหตุเร้าใจให้กระทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มและทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย ในขณะที่เออร์วินและวิลเลียม (Erwin and William, 1976, p. 138) มองว่า เป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตน ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้และความชำนาญร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของ อภิชาติ พันธเสน (2539, หน้า 164) ที่มองว่า เป็นกระบวนการสร้างความรู้สึกร่วม และลดช่องว่างของการสื่อสารระหว่างรัฐกับประชาชน หรือการให้ความสำคัญในการเข้าถึงหรือกลไกการได้รับปัจจัยใหม่เพิ่มจากการเมืองและโครงสร้างทางเศรษฐกิจท้องถิ่น ที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงหรือก่อให้เกิดความพึงพอใจเพิ่มขึ้น ในการสนองตอบความต้องการพื้นฐานหรือสิ่งที่ประชาชนรู้สึกต้องการ

สำหรับสาเหตุการเข้าร่วมกลุ่มเพื่อร่วมมือกัน โดยเฉพาะกลุ่มขนาดเล็กและขนาดกลาง นั้น ถวิล ธารโกชน (2532, หน้า 103) ได้เสนอไว้ 4 ประการ คือ 1) มีความพึงพอใจ 2) มีความรู้สึกที่มั่นคงและปลอดภัย 3) เพื่อเป็นการส่งเสริมสภาพของตนเอง และ 4) เพื่อวัตถุประสงค์ทางธุรกิจ ในขณะที่ ปรีศนา โกลละสุต (2534, หน้า 9) ได้เสนอแนวคิดพื้นฐานของการมีส่วนร่วม (concept of participation) ไว้ว่า เกิดจากแนวความคิดที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคล ซึ่งบังเอิญพ้องต้องกันกลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม

2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ นั้น ผลักดันให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่มวางแผนและลงมือกระทำร่วมกัน

3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันที่จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่มกระทำที่สนองตอบต่อความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

นอกจากนี้ ปรีศนา โกลละสุต (2534, หน้า 13) ยังได้เสนอมุมมองเกี่ยวกับความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. จะช่วยให้คนในชุมชนยอมรับกิจกรรมมากขึ้น เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ตนเองมีส่วนร่วม ตรงกับปัญหาและความต้องการ

2. สมาชิกกลุ่มจะมีความรู้สึกผูกพัน และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของมากขึ้น

3. การดำเนินงานจะราบรื่น ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี

4. ช่วยพัฒนาขีดความสามารถของสมาชิกกลุ่มมากขึ้น

5. มีการระดมทรัพยากรเพื่อดำเนินโครงการมากขึ้น

ส่วนประเภทของการมีส่วนร่วมนั้น จินตนา สุจจาพันธ์ (2549, หน้า 49-50) ได้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. การมีส่วนร่วมที่แท้จริง (genuine participation) หมายถึง การที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบโครงการ เริ่มตั้งแต่ร่วมศึกษาปัญหาและความต้องการ ร่วมหาวิธีแก้ปัญหา ร่วมวางนโยบายและแผนงาน ร่วมตัดสินใจ การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ ร่วมปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ และร่วมประเมินผลโครงการ

2. การมีส่วนร่วมไม่แท้จริง (no genuine participation) หมายถึง การมีส่วนร่วมเพียงบางส่วนโดยเฉพาะเข้าร่วมในการปฏิบัติตามโครงการที่ได้มีการกำหนดไว้แล้วเช่น การเข้าเป็นสมาชิก หรือการร่วมเสียสละแรงงาน เงิน เป็นต้น

ทั้งนี้ ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ นั้น ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527, หน้า 6-7) ได้เสนอเอาไว้ว่า จะต้องประกอบด้วย

1. ร่วมศึกษา ค้นคว้า หาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน

2. ร่วมคิดหา และสร้างรูปแบบหรือวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน

3. ร่วมวางนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อขจัดและแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน

4. ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

5. ร่วมจัด หรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

6. ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชน ตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน

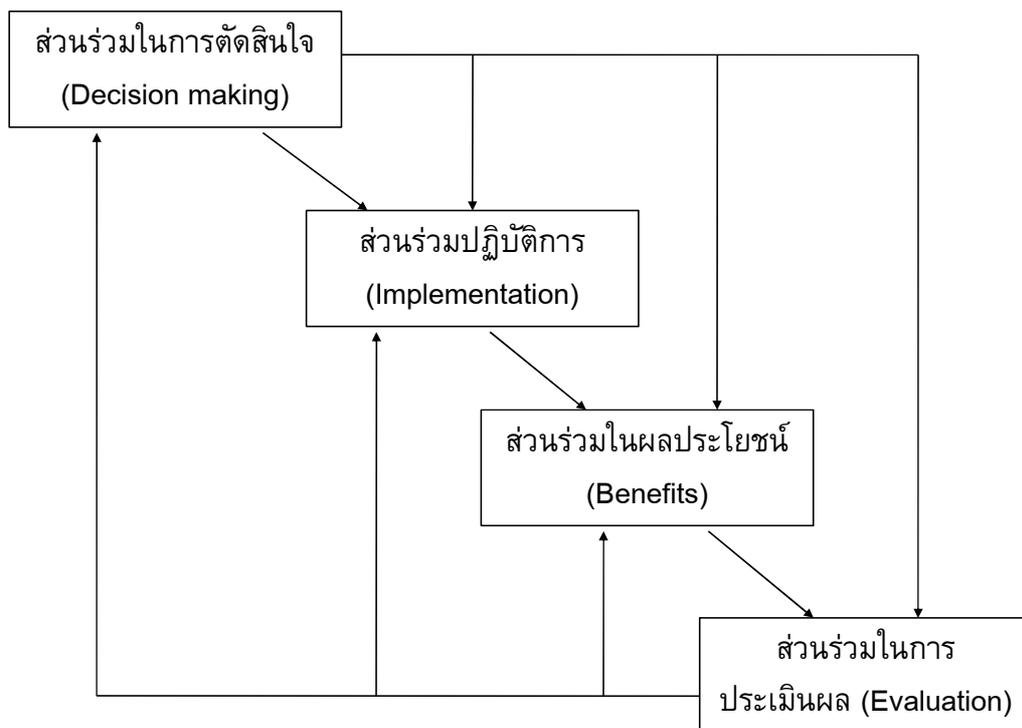
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย

8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

ซึ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมนั้น โคเฮนและอัฟฮอฟฟ์ (Cohen and Uphoff, 1977, p. 10) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบ คือ

1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจและตัดสินใจปฏิบัติการ

- 2) การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ (implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหารและการประสานความร่วมมือ
- 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (benefits)
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation)

แผนภาพที่ 2.2 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

ที่มา: Cohen and Uphoff, 1977, p. 10.

จากแผนภาพที่ 2.2 จะเห็นว่า โคเฮนและอัฟฮอฟฟ์ จะให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในขั้นตัดสินใจเป็นลำดับแรก ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นไปยังการมีส่วนร่วมปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล เพราะการตัดสินใจมีอิทธิพลโดยตรงต่อการปฏิบัติการ การรักษาผลประโยชน์ และการประเมินผล ในขณะที่ระหว่างการประเมินผลจะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการปฏิบัติการและการตัดสินใจ และการปฏิบัติการจะส่งผลย้อนกลับไปยังการตัดสินใจอีกด้วย

นอกจากนี้ ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2531, หน้า 27-28) ยังได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกตามลักษณะของระดับการมีส่วนร่วมของบุคคลเป็น 7 ระดับ ดังนี้

1. การถูกบังคับ การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ผู้เข้าร่วมในกิจกรรม เนื่องจากถูกบังคับโดยไม่มีทางเลือกเลย
2. การถูกล่อ การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ ผู้เข้าร่วมจะถูกล่อด้วยผลประโยชน์ ซึ่งอาจเป็นในรูปของค่าจ้างหรือความสะดวกสบายบางอย่าง

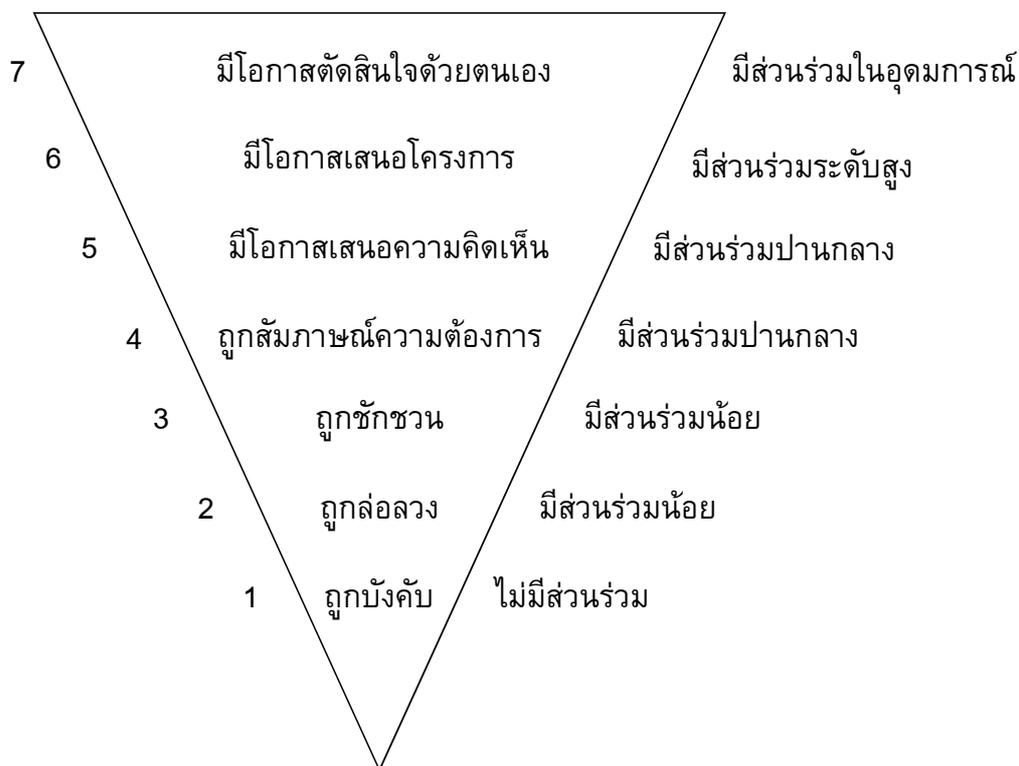
3. การถูกชักชวน การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ ผู้เข้าร่วมจะถูกชักชวนให้เข้าร่วมกิจกรรมที่ถูกต้องและวางแผนไว้แล้วจาก โดยประชาสัมพันธ์ว่าเป็นกิจกรรมที่ดีจึงขอความร่วมมือให้เข้าร่วมกิจกรรม

4. การถูกสัมภาษณ์แล้ววางแผนให้ การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ผู้ที่วางแผนจะสำรวจปัญหาความต้องการของประชาชนโดยการประชุมและสัมภาษณ์ แต่การตัดสินใจว่าปัญหาคืออะไรจะวางแผนแก้ปัญหาอย่างไร และปฏิบัติการอย่างไรยังอยู่ที่การตัดสินใจของผู้วางแผน

5. การมีโอกาสเสนอความคิดเห็น การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ ผู้เข้าร่วมเริ่มเข้าไปมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นที่เกี่ยวกับการวางโครงการและการดำเนินการตามโครงการแต่การตัดสินใจยังเป็นของส่วนราชการ

6. การมีโอกาสเสนอโครงการ การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ ผู้เข้าร่วมมีโอกาสเสนอโครงการ มีการปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด มีโอกาสตัดสินใจว่าปัญหาของตนคืออะไรจะแก้ไขได้อย่างไร วิธีใดดีที่สุด จนกระทั่งมีสิทธิเสนอโครงการและเข้าร่วมปฏิบัติในโครงการ

7. การมีโอกาสตัดสินใจ การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ ผู้เข้าร่วมจะเป็นผู้ตัดสินใจทุกเรื่องตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติตามแผน และการประเมินผล

แผนภาพที่ 2.3 ระดับการมีส่วนร่วม

ที่มา: ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์, 2531, หน้า 28.

จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วม เป็นกลวิธีที่สำคัญยิ่งในการระดมทรัพยากรของชุมชน โดยเฉพาะทรัพยากรบุคคลให้เข้ามาร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชน นำไปสู่การสนองตอบความต้องการของชุมชน โดยที่ทุกภาคส่วนของชุมชนมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้น ส่งผลให้กิจกรรมที่เกิดขึ้นสามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและสอดคล้องตรงกับความต้องการของชุมชนได้เป็นอย่างดี รวมถึงทำให้การดำเนินกิจกรรมมีความต่อเนื่อง เพราะสมาชิกมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมในทุกขั้นตอน นำไปสู่แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนได้ ทั้งนี้การนำเอาแนวคิดการมีส่วนร่วม มาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เพื่ออธิบายแนวปฏิบัติในการดำเนินธุรกิจชุมชนของหมู่บ้านโฮมสเตย์พร้อมๆ กับการเชื่อมโยงสู่ตัวชี้วัดการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของธุรกิจชุมชนหมู่บ้านโฮมสเตย์ อีกทั้งยังเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นว่า ความคงอยู่อย่างยั่งยืนของกิจกรรมธุรกิจชุมชนนั้น เชื่อมโยงกับกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอย่างไรบ้าง อันจะนำไปสู่แนวทางการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของธุรกิจชุมชนต่อไป

แนวคิดการพัฒนาตัวชี้วัด

ทัศนะของนักวิชาการที่มีต่อคำว่า indicator นั้น ได้มีการให้ความหมายที่แตกต่างกัน เช่น ดัชนี ตัวบ่งชี้ ตัวชี้ ตัวชี้หน้า เครื่องชี้วัด ตัวชี้วัด เป็นต้น ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารทางวิชาการที่หลากหลายและได้เลือกใช้คำว่า “ตัวชี้วัด” ซึ่งเป็นคำกลางๆ สำหรับการสื่อความหมาย

ทั้งนี้ในประเด็นความหมายของตัวชี้วัดนั้น จอห์นสโตน (Johnstone, 1981, p. 2) ได้ให้ไว้ว่าหมายถึง สารสนเทศที่บ่งบอกปริมาณเชิงสัมพันธ์หรือสภาวะของสิ่งที่มุ่งวัดในเวลาใดเวลาหนึ่ง โดยไม่จำเป็นต้องบ่งบอกสภาวะที่เจาะจงหรือชัดเจนแต่บ่งบอกหรือสะท้อนภาพของสถานการณ์ที่สนใจเข้าไปตรวจสอบอย่างกว้างๆ หรือให้ภาพเชิงสรุปโดยทั่วไป ซึ่งอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ในอนาคต รวมถึงสุวิข นกุลสุขศิริ และฉัตรพงษ์ วงษ์สุข (2546, หน้า 9) ที่กล่าวไว้ว่าตัวชี้วัดหมายถึง ตัวประกอบ ตัวแปร หรือค่าที่สังเกต ซึ่งใช้บ่งบอกถึงวัตถุประสงค์ และความสำเร็จของขีดความสามารถที่มีความสัมพันธ์กับเกณฑ์และมาตรฐาน ซึ่งใช้เป็นตัวตัดสินความสำเร็จหรือคุณค่าของการดำเนินงาน หรือผลการดำเนินงานที่ได้รับ นอกจากนี้ ธนัช กนกเทศ (2549, หน้า16) กล่าวอีกว่า ตัวชี้วัด หมายถึง สารสนเทศซึ่งใช้บ่งบอกสภาวะหรือสะท้อนลักษณะของสิ่งที่มุ่งวัด มีความชัดเจนเพียงพอที่จะใช้ในการเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้เพื่อประเมินสภาพที่ต้องการศึกษาได้ มีการบูรณาการในรายละเอียดครบทุกมิติในประเด็นที่ศึกษาและใช้การเปรียบเทียบระหว่างจุดเวลา/ช่วงเวลา สามารถเปลี่ยนแปลงได้โดยผ่านกระบวนการศึกษาและพัฒนาอย่างเป็นระบบ

เช่นเดียวกับทัศนะของ พิสนุ ฟองศรี (2548, หน้า 29) ที่กล่าวว่า ตัวชี้วัดเป็นสารสนเทศที่บ่งบอกสถานะของสิ่งที่มุ่งวัด ซึ่งสังเกตได้ในเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพ ทำให้ทราบถึงลักษณะเกี่ยวกับการดำเนินงานในเรื่องหนึ่งเรื่องใดที่สนใจได้อย่างชัดเจน เฉพาะเจาะจง สอดคล้องกับแนวคิดของ กรรณิการ์ พุ่มเจริญ (2549, หน้า 27) ที่กล่าวว่า ตัวชี้วัด หมายถึง สารสนเทศที่บ่งบอกถึงสถานภาพ สถานะ ของสิ่งที่ต้องการวัดอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสามารถบ่งบอกถึงสิ่งที่ต้องการวัดหรือตรวจสอบว่ามีทิศทางที่สะท้อนลักษณะการดำเนินงาน ตลอดจนปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งของการดำเนินงาน โดยลักษณะตัวชี้วัดสามารถแสดงค่าที่สังเกตได้ในเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพ รวมถึงทัศนะของ มนตรี เทพโพธา (2548, หน้า 20) ที่กล่าวว่า ตัวชี้วัด เป็นเครื่องแสดงสถานะหรือชี้สภาพการณ์ที่เกิดขึ้นหรือเปลี่ยนแปลงไปที่เป็นเชิงนามธรรมหรือเชิงรูปธรรม ที่สามารถวัดได้ รวมถึงทัศนะของ สรยุทธ จันสุข (2552, หน้า 29-30) ที่กล่าวว่า ตัวชี้วัดเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ใช้เป็นสื่อสะท้อนผลจากสิ่งที่ใช้เป็นสิ่งที่สะท้อนผลจากสิ่งที่เราพิจารณา บ่งบอกคุณลักษณะที่เป็นนามธรรมให้สามารถสะท้อนผลออกมาเป็นรูปเชิงปริมาณหรือคุณภาพ สามารถแสดงคุณลักษณะที่ผู้ประเมินต้องการทราบได้

ในขณะที่ ปีติ ศรีสนั่น (2550, หน้า 18) มองว่า ตัวชี้วัด หมายถึง ตัวประกอบ ตัวแปร ที่สามารถสังเกตได้ ซึ่งใช้บ่งบอกสถานภาพหรือสะท้อนถึงลักษณะของทรัพยากรหรือเป็นสารสนเทศที่บ่งบอกปริมาณเชิงสัมพันธ์หรือสถานะของสิ่งที่มุ่งวัดในเวลาใดเวลาหนึ่ง รวมถึง สายสมร ศักดิ์คำดวง (2551, หน้า 16-17) ที่กล่าวว่า ตัวชี้วัด คือ สิ่งที่บ่งบอกหรือสะท้อนลักษณะของประเด็นที่ต้องการจะวัด หรือเป็นองค์ประกอบที่แสดงถึงลักษณะของระบบของการดำเนินงาน เป็นสารสนเทศที่บ่งบอกสถานะหรือสภาพการณ์ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง อีกทั้ง ทัศนะของ ศุภวิชญ์ ยาพันธ์ (2551, หน้า 26-27) ที่มองว่า ตัวชี้วัด หมายถึง สิ่งที่ใช้ชี้ทั้งบุคคลหรือสิ่งของโดยการใช้อุปกรณ์ต่างๆ ที่มีตัวประกอบ ตัวแปรหรือค่าที่สังเกตได้ ซึ่งใช้บ่งบอกสถานภาพ หรือสะท้อนลักษณะการดำเนินงานหรือผลการดำเนินงาน เป็นสิ่งที่มีความผูกพันกับเกณฑ์มาตรฐาน ซึ่งใช้เป็นตัวตัดสินความสำเร็จหรือคุณค่าของการดำเนินงานที่ได้รับ สอดคล้องกับแนวคิดของ สัทพ์ สิ้นห์สาย (2551, หน้า 4) ที่มองว่าตัวชี้วัด หมายถึง ตัวแปรที่สามารถสะท้อน อธิบายสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่กำหนด เพื่อวัดการเปลี่ยนแปลงหรือภาพสะท้อนลักษณะการดำเนินงานเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับเกณฑ์มาตรฐานใช้วัดความสำเร็จ หรือผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้น ใช้ประเมินวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่ตั้งไว้ว่าบรรลุความสำเร็จเพียงใด

นอกจากนี้ จากเอกสารของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2547, หน้า 1) ยังได้กล่าวถึงตัวชี้วัดการพัฒนายั่งยืน (sustainable development indicator) เอาไว้ว่าหมายถึง เครื่องมือที่ใช้ในการบอกทิศทางและตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงหรือบ่งชี้ความสำเร็จหรือสะท้อนผลการพัฒนาประเทศว่าประสบความสำเร็จหรือบรรลุเป้าหมาย

ของการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งมุ่งก่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม มากน้อยเพียงใด เมื่อเทียบกับช่วงระยะตามเป้าหมายที่กำหนด

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ว่า ตัวชี้วัด หมายถึง ชุดของสารสนเทศ หรือตัวประกอบหรือตัวแปร หรือค่าที่สังเกต เพื่อใช้เป็นเครื่องมือบ่งบอกทิศทาง แสดงสถานะ หรือชี้สภาพการณ์ สิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือลักษณะใดลักษณะหนึ่งที่สะท้อนออกมาทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยไม่จำเป็นต้องบ่งบอกสถานะที่เจาะจงหรือชัดเจน แต่บ่งบอกหรือสะท้อนภาพของสถานการณ์ที่สนใจอย่างกว้างๆ หรือให้ภาพเชิงสรุปที่สามารถแสดงคุณลักษณะการเปลี่ยนแปลง หรือสะท้อนลักษณะของประเด็น หรือสถานะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งอาจมีการเปลี่ยนแปลงโดยผ่านกระบวนการศึกษาและพัฒนาอย่างเป็นระบบได้ในอนาคต

สอดคล้องกับแนวคิดของ บุญใจ ศรีสถิตนรากร (2543, หน้า 33-34) ที่มองถึงลักษณะสำคัญของตัวชี้วัดไว้ในหลายประเด็น ดังนี้

1. ตัวชี้วัดไม่จำเป็นต้องชี้บอกสิ่งต่างๆ หรือบ่งบอกธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ได้ อย่างแม่นยำ ตัวชี้วัดเป็นเพียงตัวบอกหรือตัวบ่งชี้สิ่งต่างๆ ในลักษณะการประมาณ อาจจะมีมากกว่าหรือน้อยกว่าเป็นจริงบ้าง

2. ตัวชี้วัดจะประกอบด้วยตัวแปรหลายๆ ตัว ที่มีความเกี่ยวข้องกันเพื่อที่จะบ่งบอกหรือบ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะกว้างๆ ของสภาพการณ์ระบบนั้นๆ

3. ตัวชี้วัดที่ใช้บ่งชี้ปริมาณของสิ่งใด ควรกำหนดในลักษณะปริมาณหรือคิดเป็นค่าตัวเลขได้ ไม่ใช่กำหนดในลักษณะการบรรยายข้อความล้วนๆ

4. ตัวชี้วัดสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลาหนึ่งหรือระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นช่วงระยะเวลาใดก็ได้ ขึ้นอยู่กับความไวของการผันแปรของระบบที่นำมากำหนดตัวชี้วัด

5. ตัวชี้วัดควรต้องพัฒนามาจากการรวบรวมอย่างเป็นระบบ ด้วยวิธีการศึกษาวิจัยเพราะจะทำให้ตัวชี้วัดที่ศึกษามีความน่าเชื่อถือ

ทั้งนี้ คุณลักษณะของตัวชี้วัดนั้น สำนักงานวิจัยและพัฒนาระบบงานบุคคล สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (2552, หน้า 5-10) ได้แบ่งคุณลักษณะของตัวชี้วัดออกเป็น 2 ประการ ดังนี้

1. ความตรง (validity) หมายถึง เครื่องมือนั้นต้องสามารถวัดสิ่งที่ต้องการวัดได้จริง

2. ความเที่ยง (reliability) หมายถึง เครื่องมือนั้นมีความคงเส้นคงวา สามารถนำไปใช้วัดซ้ำได้โดยไม่ทำให้ผลการวัดคาดเคลื่อน

นอกจากนี้ยังได้จัดแบ่งประเภทของตัวชี้วัด ออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

1. ตัวชี้วัดเชิงปริมาณ คือ ตัวชี้วัดที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อใช้วัดสิ่งที่นับได้ หรือสิ่งที่มีลักษณะเชิงกายภาพ โดยมีหน่วยการวัด เช่น จำนวน ร้อยละ และระยะเวลา เป็นต้น ตัวชี้วัดเชิงปริมาณจะเหมาะสำหรับการวัดในสิ่งที่จับต้องได้ เป็นรูปธรรม และมีความชัดเจน

2. ตัวชี้วัดเชิงปริมาณที่ใช้วัดสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ความพึงพอใจ ระดับความเข้าใจ เป็นต้น วิธีการวัดสิ่งที่เป็นนามธรรมดังกล่าว โดยเนื้อแท้แล้ว คือ การดำเนินการตามแนวทางของการวิจัยเชิงสังคม โดยผู้กำหนดตัวชี้วัดสามารถประยุกต์แนวทางของการวิจัยเชิงสังคมดังกล่าวมาใช้กับการวัดเพื่อการประเมินผล ดังนี้

2.1 พิจารณาส่งที่เป็นนามธรรมที่ต้องการวัด จากนั้นจึงกำหนดชื่อตัวชี้วัดที่สะท้อนถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมนั้นๆ

2.2 กำหนดกลุ่มเป้าหมายที่จะให้ข้อมูลในการวัด และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายเหล่านั้น รวมถึงจำนวนกลุ่มเป้าหมายที่จะเก็บข้อมูล

3. ตัวชี้วัดเชิงคุณภาพ คือ ตัวชี้วัดที่ใช้วัดสิ่งที่ไม่เป็นค่าเชิงปริมาณ หรือเป็นหน่วยวัดใดๆ แต่จะเป็นการวัดที่อิงกับค่าเป้าหมายที่มีลักษณะพรรณนา หรือเป็นการอธิบายถึงเกณฑ์การประเมิน ณ ระดับค่าเป้าหมายต่างๆ ตัวชี้วัดและค่าเป้าหมายนี้ จึงทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นเกณฑ์หรือกรอบกำกับการใช้วิจารณ์ของผู้ประเมิน

เช่นเดียวกับ สัทท์ สิงห์สาย (2551, หน้า 8) ที่ได้เสนอคุณลักษณะสำคัญของตัวชี้วัดที่ดีไว้ ดังนี้

1. มีความถูกต้อง สามารถวัดสิ่งที่ต้องการวัดจริงๆ (validity)
2. เป็นภาวะวิสัยและเชื่อถือได้ (objectivity/reliability)
3. มีความไวต่อการวัดการเปลี่ยนแปลง (sensitivity)
4. มีความเฉพาะเจาะจงใช้วัดสิ่งที่วัดได้ (specificity)
5. เป็นสากล (universality)
6. เป็นที่ยอมรับ (acceptability)
7. ง่ายแก่การคำนวณ (simple calculation)
8. ประหยัดเวลาในการจัดหา (low cost)

ในขณะที่ สายสมร ศักดิ์คำดวง (2551, หน้า 17-18) เสนอเพิ่มเติมว่า ตัวชี้วัดสามารถจำแนกออกได้หลายวิธี ดังนี้

1. การจำแนกตามด้านกว้างๆ ที่ต้องการจะวัด เช่น เศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม การวัดโครงการด้านสังคมเรียกว่าตัวชี้วัดทางด้านสังคม ด้านสุขภาพเรียกว่าตัวชี้วัดด้านสุขภาพ

2. จำแนกตามลำดับหรือขั้นตอนการดำเนินงาน ได้แก่ ตัวชี้วัดปัจจัยนำเข้า ตัวชี้วัดกระบวนการ ตัวชี้วัดผลผลิตหรือผลการดำเนินงาน ตัวชี้วัดผลลัพธ์ และตัวชี้วัดผลกระทบ

3. จำแนกตามประเด็นสำคัญที่ต้องการวัด เช่น ตัวชี้วัดความเป็นธรรม ตัวชี้วัดคุณภาพ ตัวชี้วัดประสิทธิภาพ และตัวชี้วัดประสิทธิผล

4. จำแนกตามลักษณะชี้เฉพาะของตัวชี้วัดเองมี 2 ประเภท คือ ตัวชี้วัดจำเพาะหรือตัวชี้วัดเดี่ยว และตัวชี้วัดแบบองค์ประกอบ

ในขณะที่ ศุภวิชญ์ ยาพันธ์ (2551, หน้า 30) มองว่า การพิจารณาชนิดตัวชี้วัดแบ่งออกได้เป็น 3 แบบ ดังนี้

1. ตัวชี้วัดเชิงโครงสร้าง หมายถึง ทุกสิ่งที่เป็นปัจจัยนำเข้าที่จะนำไปสู่กระบวนการปฏิบัติ รวมทั้งสิ่งอำนวยความสะดวกที่จะนำไปสู่กระบวนการเป็นตัวชี้วัดทรัพยากรที่ใช้ในองค์การ

2. ตัวชี้วัดตัวกระบวนการ เป็นตัวชี้วัดประเมินกระบวนการกิจกรรม มีความสำคัญต่อการกำกับและปรับปรุงกระบวนการทำงานอย่างมาก ซึ่งในการพัฒนาการบริหารงานของเทศบาล มุ่งเน้นความสำคัญที่กระบวนการเป็นสำคัญ ถ้าตัวชี้วัดกระบวนการดีก็จะส่งผลให้ตัวชี้วัดเชิงผลลัพธ์ดี

3. ตัวชี้วัดเชิงผลลัพธ์ เป็นการวัดผลของการดำเนินงานขององค์การหรือผลลัพธ์จากกระบวนการที่ให้บริการ

สำหรับทัศนะของ ธนัช กนกเทศ (2549, หน้า 19-22) ที่มองในส่วนของตัวชี้วัดทางสังคม (social indicators) นั้น ได้กล่าวถึงไว้ว่า ลักษณะของตัวชี้วัดที่ดีจะต้องประกอบด้วย องค์ประกอบต่างๆ ได้แก่ มีความถูกต้อง (plausible) เป็นอิสระ (independent) สามารถตรวจสอบได้ (verifiable) ตรงประเด็น (targeted) สามารถเข้าถึงได้ (accessible) และมีความครอบคลุม (comprehensive) ทั้งนี้ การพัฒนาตัวชี้วัดมีอยู่หลายวิธี และในแต่ละวิธีการส่วนใหญ่ จะเน้นการดำเนินการใน 4 ประเด็นหลัก คือ 1) การกำหนดนิยามเครื่องชี้วัด 2) การคัดเลือกตัวแปรที่เป็นองค์ประกอบของสิ่งที่มุ่งศึกษา 3) การกำหนดวิธีการรวมตัวแปร 4) การกำหนดน้ำหนักความสำคัญของตัวแปร ซึ่งสาระสำคัญที่ต้องพิจารณามี 3 ประการ คือ

1. จำนวนตัวชี้วัด จะต้องกำหนดและเลือกกว่าแต่ละแนวคิดนั้นจะใช้ตัวชี้วัดกี่ตัว แนวความคิดหรือตัวแปรหนึ่งๆ นั้น อาจใช้ตัวชี้วัดตัวเดียวหรือหลายตัวชี้วัดก็ได้

2. การพัฒนาตัวชี้วัด ตัวชี้วัดจะพัฒนาขึ้นได้ โดยวิเคราะห์จากผลงานวิจัยคนอื่นที่ทำได้แล้ว หรือวิเคราะห์จากหนังสือตำรา หรืออาจจะสำรวจอย่างไม่เป็นทางการกับตัวอย่างจำนวนน้อยๆ เพื่อนำคำตอบมาใช้กำหนดตัวชี้วัดต่อไปได้

3. จำนวนและรูปแบบคำถาม การพัฒนาเครื่องชี้วัดจะต้องคำนึงด้วยว่าจะใช้จำนวนคำถามเท่าใด และจะใช้คำถามในรูปแบบอย่างไรจึงจะทำให้สามารถวัดแนวความคิดในการวิจัยนั้นได้อย่างครบถ้วน และถูกต้องมากที่สุด

ทั้งนี้ ในทัศนะของ จอห์นสโตน (Johnstone, อ้างในบุญใจ ศรีสถิตนรากร, 2543, หน้า 33-38) ได้อธิบายถึงวิธีการพัฒนาตัวชี้วัดซึ่งประกอบด้วย 3 วิธีหลัก ดังนี้

1. การพัฒนาตัวชี้วัดเพื่อการนำผลไปใช้ (pragmatic reduction) ประกอบด้วย 2 แนวทางด้วยกัน คือ

1.1 การคัดเลือกตัวแปรมาจำนวนหนึ่ง ผู้พัฒนาพิจารณาแล้วว่ามีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้กำหนดตัวชี้วัด ซึ่งการพัฒนาตัวบ่งชี้แนวทางนี้ จะได้ตัวชี้วัดที่เป็นตัวแทน (representative indication)

2.2 การคัดเลือกตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กัน มาทำการรวมเข้าด้วยกัน (combination) เพื่อลดจำนวนตัวแปรลง ซึ่งการพัฒนาตัวชี้วัดแนวทางนี้ จะได้ตัวชี้วัดที่มีความชัดเจนในการบ่งชี้ถึงคุณลักษณะของสถานการณ์นั้นๆ

จุดอ่อนของวิธีการพัฒนาตัวชี้วัดเพื่อการนำผลไปใช้คือการคัดเลือกตัวแปรโดยอาศัยดุลยพินิจของผู้คัดเลือกหรือผู้ศึกษาตัวชี้วัด ซึ่งอาจเกิดความลำเอียงในการคัดเลือกตัวแปรได้วิธีการพัฒนาตัวชี้วัดจึงไม่ได้รับการยอมรับเท่าที่ควร

2. การพัฒนาตัวชี้วัดโดยยึดหลักทฤษฎี (theoretical method) เป็นวิธีการนำตัวแปรจำนวนหนึ่งที่ได้มาจากการคัดเลือกตามทฤษฎี มาพิจารณากำหนดตัวแปรตามความสำคัญของตัวแปร จากนั้นนำมาคำนวณค่าตัวชี้วัดรวมด้วยวิธีการตามหลักคณิตศาสตร์ ในการพัฒนาตัวชี้วัดโดยยึดหลักทฤษฎี เพื่อให้ได้ตัวชี้วัดและถูกต้องตามหลักทฤษฎี จำเป็นต้องอาศัยหลักสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

หลักการที่ 1 คัดเลือกตัวแปรองค์ประกอบ (selecting the component variables) เพื่อให้ตัวแปรองค์ประกอบที่คัดเลือกมามีความเหมาะสม ในการนำมากำหนดตัวชี้วัดประการแรกที่ต้องศึกษาคือ ผู้วิจัยจำเป็นต้องศึกษาคุณลักษณะของสภาวะการณ์ ซึ่งอาจใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร (document) ข้อเสนอเชิงทฤษฎี (theoretical proposition) หรือความคิดเห็นที่สอดคล้องของผู้เชี่ยวชาญ (expert consensus) ซึ่งข้อมูลที่ได้ในขั้นตอนนี้ จะนำมาใช้ประโยชน์ในการคัดเลือกตัวแปรองค์ประกอบที่จะนำมากำหนดตัวชี้วัด ในกรณีที่ตัวแปรองค์ประกอบมีจำนวนมาก ผู้วิจัยควรต้องทำการลดจำนวนตัวแปรให้เหลือน้อยตัว เพื่อหลีกเลี่ยงการเกิดปัญหาความเกี่ยวพันของตัวแปร (confounding) ซึ่งจะทำให้เกิดความยุ่งยากในการแปลความหมายของผลที่ได้ การลดจำนวนตัวแปรทำได้โดยการยุบรวมตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กันเข้าด้วยกัน หรือโดยการคัดเลือกตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กันสูงมาเพียงตัวแปรหนึ่ง ทั้งนี้ในการพิจารณาว่าตัวแปรใดมีความสัมพันธ์กับตัวแปรใดสูงนั้น ทำได้โดยใช้ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญหรือหาค่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร

หลักการที่ 2 หลักการกำหนดน้ำหนักตัวแปร (defining the weights)
การกำหนดน้ำหนักให้กับตัวแปรที่นำมาศึกษา กระทำได้ 3 วิธีการ ดังนี้

วิธีการที่ 1 การกำหนดน้ำหนักตัวแปรโดยใช้ความคิดเห็น ในกรณีนี้สามารถทำการกำหนดน้ำหนักตัวแปรแต่ละตัวให้มีน้ำหนักเท่าๆ กัน หรือกำหนดตัวแปรแต่ละตัวให้แตกต่างกันก็ได้ ขึ้นอยู่กับว่าตัวแปรที่นำมาศึกษามีความสำคัญเท่าเทียมกันหรือไม่ ในการกำหนดน้ำหนักตัวแปรอาจกำหนดจากช่วงระดับต่างๆ เช่น กำหนดจากช่วงระดับ 1-5 หรือกำหนดจากช่วง 1-7 หรือ 1-10 เป็นต้น สำหรับการพิจารณาน้ำหนักของตัวแปร อาจใช้ความคิดเห็นของผู้วิจัยหรือใช้ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญก็ได้ แต่โดยทั่วไปแล้วการกำหนดน้ำหนักตัวแปรโดยผู้เชี่ยวชาญ จะได้รับการยอมรับมากกว่าการกำหนดน้ำหนักตัวแปรโดยผู้วิจัย โดยเฉพาะการกำหนดน้ำหนักตัวแปรที่มีความซับซ้อน

วิธีการที่ 2 การกำหนดน้ำหนักตัวแปร โดยพิจารณาจากระยะเวลา และค่าใช้จ่ายที่ใช้ในการได้มาซึ่งการผลิตค่าของตัวแปรนั้นๆ เช่น การกำหนดค่าน้ำหนักตัวแปรภูมิปัญญาเอกมากกว่าภูมิปัญญาตรี เป็นต้น

วิธีการที่ 3 การกำหนดน้ำหนักตัวแปร โดยใช้เกณฑ์มาตรฐานที่ได้มีผู้ศึกษาและกำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว

3. การพัฒนาตัวชี้วัดโดยวิธีเชิงประจักษ์ (empirical method) เป็นวิธีการศึกษาตัวชี้วัดที่มีความใกล้เคียงกับวิธีการพัฒนาตัวชี้วัดโดยยึดหลักทฤษฎี ต่างกันแต่เพียงการกำหนดน้ำหนักตัวแปร กล่าวคือ การกำหนดน้ำหนักตัวแปรของวิธีการศึกษาตัวชี้วัดโดยยึดหลักทฤษฎี เป็นการกำหนดน้ำหนักตามความสำคัญของตัวแปร ซึ่งอาจใช้ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ หรือวิธีการอื่นๆ ที่กล่าวไว้แล้ว ส่วนการกำหนดน้ำหนักตัวแปรของวิธีการพัฒนาตัวชี้วัดโดยเชิงประจักษ์ เป็นการใช้วิธีการทางหลักสถิติ ได้แก่ การวิเคราะห์องค์ประกอบ (factor analysis)

การพัฒนาตัวชี้วัด นอกจากจะมีความคิดรวบยอดด้านระบบที่มีส่วนประกอบสามส่วนย่อยคือ ปัจจัย กระบวนการ และผลลัพธ์แล้ว ในขั้นต่อไปยังจะต้องคิดถึงวิธีการที่จะสร้างตัวชี้วัดของแต่ละส่วนย่อยเหล่านี้ วิธีการสร้างเหล่านี้นับว่ายังเป็นของใหม่ในการศึกษาพัฒนาเพื่อให้ได้ตัวชี้วัดมีความสมบูรณ์ มีความตรงและความเที่ยงต่อการนำไปใช้วิธีการกำหนดตัวชี้วัดที่ใช้กันเป็นส่วนใหญ่ นำไปสู่การตัดสินใจ 4 อย่าง ดังนี้

- 1) วิธีให้คำนิยามวิธีใดวิธีหนึ่งที่จะนำมาใช้
- 2) ตัวแปรแบบใดที่จะนำมาใช้
- 3) จะรวมกันแบบใดจึงจะเหมาะสม
- 4) จะใช้น้ำหนักอย่างไร

การตัดสินใจอย่างแรกๆ จะนำคำนิยามวิธีใดบ้างซึ่งมีอยู่หลายวิธี เช่น วิธีลดการปฏิบัติที่ยุ่งยากลง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เลือกตัวแปรตัวหนึ่งตัวใดใช้แทนเป็นการลด

ความยุ่งยากลงได้โดยหวังว่าตัวแปรที่ใช้แทนตัวอื่นนั้น จะสามารถแทนได้จริง ในกรณีที่ตัวแปรที่ใช้แทนกับอีกตัวแปรหนึ่งมีความสัมพันธ์สูงเหมือนจะเป็นตัวเดียวกัน การนิยามอีกแบบหนึ่งจัดเป็นนิยามทางทฤษฎี ซึ่งเกี่ยวข้องกับการรวมตัวแปรแบบคณิตศาสตร์ โดยมีตัวหลักที่แตกย่อยไปหลายตัว เช่น ด้านปัจจัย (input) ซึ่งสมมุติให้มีตัวชี้วัดที่มีค่าเป็น I ที่ประกอบด้วยตัวแปรสี่ตัวคือ V1, V2, V3 และ V4 ตัวแปรเหล่านี้เอามาบวกรวมกันตามธรรมดา แต่เนื่องจากแต่ละตัวมีน้ำหนักต่างกัน ฉะนั้นแต่ละตัวจึงต้องคูณด้วยน้ำหนัก ดังนั้น จึงได้สมการเป็น

$$I = a.V1 + b.V2 + c.V3 + d.V4$$

ถ้าตัวแปรทุกตัวมีความสำคัญเท่ากัน ดังนั้น

$$a = b = c = d = 1$$

กรณีเช่นนี้ก็เอาค่าทั้งสี่ตัวแปรบวกกันได้เลย เพราะมีน้ำหนักเท่ากัน แต่ถ้า V1 มีค่าเป็นสองเท่าของ V2 และ V2 มีค่าเป็นสามเท่าของ V3 และ V4 (ซึ่งสองตัวแปรหลังนี้มีค่าเท่ากัน) ดังนั้น

$$a = 6; b = 3; c = d = 1;$$

และตัวชี้วัดก็จะมีค่าสมการเป็น

$$I = 6 V1 + 3 V2 + V3 + V4$$

นอกจากนี้ ธนัช กนกเทศ (2549, หน้า 24-25) ยังได้กล่าวถึงวิธีการสร้างตัวชี้วัดทางสังคมในระดับสากลว่า สามารถจำแนกวิธีการสร้างตัวชี้วัดทางสังคมได้เป็น 3 วิธีหลัก ซึ่งแต่ละวิธีล้วนสะท้อนขอบข่ายและนิยามของคำว่าตัวชี้วัดที่ชัดเจน ดังนี้

1. วิธีการแบบสถิติ (the statistical approach) เป็นวิธีการพัฒนาตัวชี้วัดที่องค์กรสหประชาชาติจัดทำไว้เป็น “แนวทาง” ขอบข่ายและลักษณะของ “แนวทาง” นี้ทำให้เห็นหมวดหมู่และประเด็นซึ่งเป็นความสนใจทางสังคม และได้นำมาจัดทำเป็นตัวอย่างของตัวชี้วัดทางสังคมสำหรับประเทศต่างๆ ตัวชี้วัดชุดนี้ สำนักงานสถิติแห่งสหประชาชาติ (United Nations Statistical Office: UNSO) ร่วมกับสำนักงานสถิติแห่งชาติของประเทศต่างๆ ร่วมกันสร้างกรอบงานเพื่อการพัฒนาและการผสมผสานสถิติต่างๆ ทางสังคมและประชากร นับเป็นการเริ่มต้นการพัฒนาตัวชี้วัด สารที่เป็น “แนวทาง” ครอบคลุมประเด็นต่างๆ ทางสังคม รวมทั้งโครงสร้างสวัสดิการต่างๆ เช่น โครงสร้างประชากรและแนวโน้ม ข้อมูลด้านครอบครัวและครัวเรือน ตัวชี้วัดที่เป็นผลผลิต (output) ซึ่งสะท้อนหลักการและเป้าหมายของ “แนวทาง” ตัวชี้วัดนี้ครอบคลุมสาระ และสภาพต่างๆ ที่เกี่ยวกับความเป็นอยู่ที่ดีและให้รัฐบาลประเทศต่างๆ ให้ความสนใจโดยการปรับตัวชี้วัดไปสู่เรื่องอื่นๆ นอกเหนือจากที่จัดทำไว้แล้ว ซึ่งจะช่วยให้มองสวัสดิการได้กว้างขวางขึ้น ช่วยให้เกิดการใช้ตัวชี้วัดเพื่อสืบหาปัญหาสังคม ตัวชี้วัดชุดนี้ช่วยให้เห็นความพอเพียงและการใช้ตัวบ่งชี้ของบริการทางสังคมด้วยสิ่งที่อธิบายไว้ใน “แนวทาง” คือตัวชี้วัดชุดนี้มีสาระที่เป็นมาตรฐานผ่านการยอมรับของหลายประเทศแต่ผู้ที่นำไปใช้อาจเพิ่มเติมปรับปรุงหรือจัดลำดับของหัวข้อได้ใหม่

2. วิธีการแบบวิเคราะห์ (an analytical approach) วิธีนี้ครอบคลุมข้อมูลด้านการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม พฤติกรรม และกระบวนการด้านตัวชี้วัดทางสังคม ซึ่งวิธีนี้เป็นเสมือนกุญแจ กลยุทธ์ หรือเครื่องวัดโดยรวมของข้อมูลที่ต้องการมากกว่าสร้างและนำเสนอเครื่องชี้วัดเป็นเครื่องชี้วัดที่มีขอบข่ายกว้างที่สุด มีแนวคิดที่เป็นทฤษฎีและการวิเคราะห์ และยังมุ่งใช้ข้อมูลเพื่อการคิดหาสาเหตุ การทำนายและการสร้างรูปจำลองสังคมความยากก็คือการวิเคราะห์ที่มีใช้มีเพียงวิธีเดียวหากแต่มีหลายวิธีขึ้นอยู่กับกรอบความคิดและวิธีการ ขอบข่าย และความซับซ้อนของปัญหา สิ่งจำเป็นของวิธีการนี้คือ การสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายด้านต่างๆ และระหว่างนโยบายเหล่านี้กับโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมโดยรวม ทั้งนี้การพัฒนาตัวชี้วัดแบบนี้อาจใช้การวิเคราะห์ระบบมาช่วย และใช้เทคนิคทางคณิตศาสตร์ แต่สมมติฐานขั้นต้นคือความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล โดยอาศัยทฤษฎีและประสบการณ์จากการปฏิบัติ

3. วิธีการแบบคุณภาพชีวิต (the quality of life approach) เป็นการพัฒนาตัวชี้วัดโดยการเลือกประเด็นและตัวชี้วัดที่สะท้อนความเป็นอยู่ที่ดีของปัจเจกบุคคล

สำหรับกรอบของการพัฒนาตัวชี้วัดในทางเศรษฐศาสตร์เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงนั้น แกมทอง อินทร์ตัน (2551, หน้า 10-11) กล่าวว่า iva อาจมีหลายองค์ประกอบ ดังนี้

1. กรรมสิทธิ์ เช่น กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิต ที่ดิน เครื่องมือเครื่องจักร เงินทุน แรงงาน เป็นต้น
2. ปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อชีวิต
3. กระบวนการผลิตหรือการดำเนินงาน
4. ระบบเศรษฐกิจ เช่น ระบบทุนนิยมหรือตลาดเสรี ระบบสังคมนิยมหรือรัฐสวัสดิการหรือกระแสทางเลือก เช่น ระบบบุญนิยม ระบบเศรษฐกิจแนวพุทธ หรือการเน้นความสุข เป็นต้น
5. โครงสร้างและอำนาจสถาบันในสังคม หรือตามแนวคิดของเศรษฐศาสตร์การเมือง
6. การพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งต้องมีมิติทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม
7. ความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ
8. ระยะเวลา
9. รายได้ประชาชาติหรือผลผลิตมวลรวมประชาชาติ

องค์ประกอบในการคิดเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดมีหลากหลาย ซึ่งการเลือกแนวทางใดขึ้นอยู่กับความเหมาะสมแต่ละบริบท วัตถุประสงค์ของการประเมิน และแนวคิดในการวิเคราะห์ ประเด็นหรือปัญหา รวมทั้งภูมิหลังของนักวิชาการ และจำต้องตระหนักว่าแต่ละแนวทางอาจจะไม่สมบูรณ์ ทำให้จำเป็นต้องใช้กรอบต่างๆ ผสมผสานกันในการพัฒนาตัวชี้วัด โดยเฉพาะในกรณีที่ตัวชี้วัดต้องการวัดหลายองค์ประกอบ ดังนั้นตัวชี้วัดชุดเดียวกันอาจมีมากกว่าหนึ่งองค์ประกอบ

เพราะความอยู่ดีมีสุขหรือคุณภาพชีวิตหรือการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น จะต้องพิจารณามิติอื่น ๆ นอกเหนือจากเศรษฐกิจด้วย

จะเห็นได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับตัวชี้วัดนั้นค่อนข้างมีความหลากหลาย ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นตัวชี้วัดที่ได้จึงมีลักษณะเป็นกลุ่มสารสนเทศหรือกลุ่มตัวแปร ที่บ่งบอกถึงการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของธุรกิจชุมชนหมู่บ้านโฮมสเตย์ในจังหวัดหนองคายในเวลาใดเวลาหนึ่ง โดยมีได้เจาะจงหรือชัดเจนหากแต่สะท้อนภาพเชิงสรุปโดยทั่วไป ด้วยวิธีเชิงประจักษ์ ซึ่งตัวชี้วัดจะสะท้อนออกมาทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมในรูปของเชิงคุณภาพที่มีลักษณะพรรณนา โดยมีได้เน้นหนักไปในด้านของการแปรผลในเชิงปริมาณที่สามารถแสดงผลออกมาในรูปของตัวเลข ซึ่งตัวชี้วัดในแต่ละองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะประกอบด้วยตัวแปรหลายๆ ตัว ที่อาจจะมีความเกี่ยวข้องกันหรือเป็นอิสระต่อกัน ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะบ่งบอกหรือบ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะกว้าง ๆ ของการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของธุรกิจชุมชนหมู่บ้านโฮมสเตย์ การกำหนดค่าน้ำหนักความสำคัญของตัวชี้วัดจะใช้วิธีการแบบวิเคราะห์ โดยอาศัยทฤษฎีและประสบการณ์จากการปฏิบัติ ซึ่งกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยจะมีบทบาทสำคัญในการกำหนดค่าน้ำหนักของตัวชี้วัดแต่ละตัวในแต่ละองค์ประกอบ มีลักษณะเชิงบูรณาการอย่างเป็นองค์รวมในทุกมิติของชีวิต ที่มีความเกี่ยวพันเชื่อมโยงทั้งในด้านชีวิต สิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมเป็นสำคัญ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นการวิจัย ซึ่งคณะผู้วิจัยได้คัดเลือกเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

ธวัชชัย เฟ็งพิณิจ และคณะ (2553, หน้า 125-128) ได้วิจัยตัวชี้วัดการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของคนเมืองหนองคาย โดยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า มีทั้งหมด 46 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ประหยัดอดออม พอใจในสิ่งที่ตนมี ดูแลรักษาสุขภาพ เพื่อแผ้วถ่ออาหาร พอประมาณ-พอเพียง มีมนุษยสัมพันธ์ ประหยัดพลังงาน ไม่ยุ่งเกี่ยวอบายมุข สร้างรายได้เสริม ไม่สร้างหนี้สิน ไม่ทำงานหนักเกินไป-ทำน้อยเกินไป ซื่อสัตย์สุจริต วางแผนการดำเนินชีวิต ทำเกษตรพอเพียง ทำตัวเป็นกลาง รอบคอบ-เท่าทัน ทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย ถือธรรมะ-ทำบุญ ฟังพาดตนเอง สร้างความอบอุ่นในครอบครัว ออกกำลังกาย เรียนรู้ตลอดเวลา ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ใช้ของไทย คิด-ทำ-พูด มีเหตุผล มีส่วนร่วมในชุมชน ชยันหมั่นเพียร ไม่สร้างความเดือดร้อนให้คนอื่น เป็นประชาธิปไตย รับผิดชอบ ไม่ใจร้อน ไร่เรียงแจ่มใส มีคุณธรรมจริยธรรม เชื้อมั่นในสิ่งที่ทำ ปฏิบัติตามกฎหมาย ทำประกันชีวิต ติดตามข่าวสาร อบรมศึกษาดูงาน ริเริ่มสร้างสรรค์ กตัญญู รักษาสิ่งแวดล้อม มองโลกในแง่ดี สามัคคี มีกลุ่มสหกรณ์ และมั่นคงในหน้าที่การงาน

รัชชชัย เฟิงพินิจ และคณะ (2554, หน้า 259-262) ได้วิจัยตัวชี้วัดความสำเร็จเกษตรพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน โดยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า มีทั้งหมด 43 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ลดรายจ่าย ทำเกษตรผสมผสาน ไม่สร้างหนี้ ไม่เบียดเบียนพอใจในสิ่งที่ตนมี เอาความสุขตั้ง ทำตามกำลัง ยึดหลักธรรม หางานเสริมเพิ่มรายได้ พอกินพออยู่พอใช้ ทำจากน้อยไปหามาก รู้จักตนเอง ฟังตนเอง ไม่ตามกระแส ไม่เดือดร้อนหรือสบายเกินไป ไม่เห็นแก่ตัว รับฟังความคิดเห็น วางแผนการทำงาน ไว้เนื้อเชื่อใจ เรียนรู้ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี วิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของงาน เสียสละ ไม่ใจร้อน ปลูกทุกอย่างที่กินกินทุกอย่างที่ปลูก ครอบครัวยุ่งนุ่น ปลูกไม้ผลไม่ยืนต้นและสมุนไพร ร่างกายแข็งแรง มีลูกหลานสืบทอด สามัคคี ชุมชนเข้มแข็ง รวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน มีเงินออม ทำบัญชีครอบครัว ซื่อสัตย์ เอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน เลิกอบายมุข เหลือกินแจก รักษาสืบทอดประเพณี สิ่งแวดล้อมดี และยั่งยืนชั่วลูกหลาน

สุธาวัลย์ เสถียรไทย และคณะ (2551, หน้า 43-46) ได้วิจัยตัวชี้วัดเศรษฐกิจพอเพียงระดับจังหวัด: มิติสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้นำเสนอกลุ่มตัวชี้วัดที่เป็นคุณภาพชีวิต โดยได้กำหนดเป็นตัวชี้วัดเบื้องต้น ดังนี้

1. มีกินมีใช้ หมายถึง พอมีพอกิน ไม่ใช่ร่ำรวย เช่น มีอาหารที่มีประโยชน์บริโภคทุกวัน อยากรได้อะไรตามชีวิตของคนปกติทั่วไปก็พอหาได้ และสำคัญคือไม่มีหนี้สิน
2. มีสิ่งแวดล้อมที่ดี คือ ปางดงาม เขียวชอุ่ม มีสัตว์ป่าชุกชุม แม่น้ำลำคลองใสสะอาด มีกุง หอย ปู ปลาชุกชุม อากาศบริสุทธิ์
3. ลูกได้เรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งปัจจุบันชาวบ้านนิยมส่งลูกเข้าไปเรียนต่อในเมือง
4. ชุมชนสามัคคี โดยจุดหมายปลายทางอยู่ที่การทำประโยชน์เพื่อส่วนร่วม โดยมองว่าความสุขของคนในชุมชนคือ ได้เห็นความร่วมมือ ความสมัครสมานสามัคคี
5. ไม่มีโจรผู้ร้าย

อภิสิทธิ์ ชำรงวารงกูร และคณะ (2543, หน้า 26) ได้วิจัยพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนชาวไทย พบว่า หมวด 1 หลักประกันในชีวิต ประกอบด้วย มีที่ดินทำกินอย่างพอเพียง มีบ้านอาศัยมั่นคงถาวร มีอาหารการกินพอเพียง หมวด 2 การมีร่างกายและจิตใจแข็งแรง ประกอบด้วย ร่างกายแข็งแรง สุขภาพจิตดี หมวด 3 ครอบครัวอบอุ่น ประกอบด้วย คนในครอบครัวอยู่พร้อมหน้าและมีงานทำ คนในครอบครัวรักใคร่กัน ไม่ทะเลาะหรือหึงหวงกัน หมวด 4 ชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย เกิดกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม เกิดผู้นำตามธรรมชาติ และมีกระบวนการพัฒนาผู้นำ เกิดกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน หมวด 5 สิ่งแวดล้อมดี ประกอบด้วย มีดินน้ำสัตว์อุดมสมบูรณ์ มีสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัยจากสารเคมี มีถนน น้ำประปา และไฟฟ้า หมวด 6 มีอิสรภาพ ประกอบด้วย ได้ทำในสิ่งที่คิดโดยไม่สร้างความเดือดร้อน ไม่มีหนี้สิน หมวด 7 มีความภาคภูมิใจ ประกอบด้วย ได้ทำในสิ่งที่ประสบความสำเร็จ การเป็น

ตัวอย่างที่ดีของผู้อื่นในสังคม การมีความสำเร็จของอาชีพที่ทำ หมวด 8 เข้าถึงธรรมะ ประกอบด้วย การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความพอใจในสิ่งที่มีอยู่ ได้ทำบุญทำทานหรือช่วยเหลือแบ่งปันผู้อื่น

มนตรี พานิชยานุวัฒน์ (2548, หน้า 161) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการประกอบการธุรกิจชุมชนอันได้แก่ การมีส่วนร่วม การเรียนรู้ ภาวะผู้นำ การจัดสรรผลประโยชน์ การจัดการ การตลาด การผลิตและบริการ การเงิน กฎหมายและนโยบายของภาครัฐ การมีเครือข่าย การมีโครงการและแผนงาน ปัญหาและอุปสรรคของการประกอบธุรกิจชุมชน อันได้แก่ การขาดความเชื่อมโยงระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ การขาดประสบการณ์ในการประกอบธุรกิจ การขาดความพัฒนาให้เป็นอาชีพหลัก แหล่งเงินทุน การสนับสนุนของภาครัฐที่ไม่มีประสิทธิภาพ การรักษามาตรฐานและคุณภาพสินค้า

รัชชชัย เฟ็งพิณิจ (2551, 145-147) ได้วิจัยรูปแบบการจัดการธุรกิจชุมชน: กรณีศึกษาหมู่บ้านโฮมสเตย์และหมู่บ้านประมงน้ำจืด จังหวัดหนองคาย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจชุมชน ประกอบด้วย 1) ทูทางธรรมชาติ 2) ทูทางสังคมและวัฒนธรรม 3) ผู้นำทางการและกึ่งทางการในชุมชน 4) การมีส่วนร่วมและเรียนรู้ด้วยกันของสมาชิกในชุมชน 5) การสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐ 6) การสร้างเครือข่าย 7) การสร้างข้อตกลงร่วมกัน 8) การกระจายรายได้ 9) ความโปร่งใส และ 10) มีกิจกรรมต่อเนื่อง

ปวิรรต สมนึก และคณะ (2552, หน้า 75) ได้วิจัยรูปแบบและแนวทางการจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบนเกาะภูกระแต ของชุมชนบ้านโตมประดิษฐ์ ชุมชนบ้านหนองมะเกลือ และชุมชนบ้านโนนกลาง ตำบลโนนกลาง อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี โดยการสัมภาษณ์เจาะลึกจากผู้ที่เกี่ยวข้อง พบว่า ศักยภาพของชุมชนในการจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีผู้มีความรู้ ความชำนาญในการใช้ประโยชน์จากป่า มีความพร้อมเพียงของชุมชน มีทีมงานที่มีความหลากหลาย มีความเป็นเจ้าของร่วมกันจากการเรียนรู้กระบวนการทำงานและทุกคนได้มีส่วนร่วมทุกกระบวนการ มีแกนนำที่มีศักยภาพและมีความสามัคคีในการทำงานร่วมกัน

รัตนชัย คงมั่น (2548, หน้า 99) ได้วิจัยเรื่องการวิเคราะห์โครงสร้างการจัดการของการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ในจังหวัดเชียงใหม่ โดยการสัมภาษณ์และใช้แบบสอบถามนักท่องเที่ยวที่มาใช้บริการจำนวน 73 ราย พบว่า หมู่บ้านแม่กำปองมีการแบ่งกลุ่มและตำแหน่งหน้าที่ภายในชุมชนอย่างชัดเจน เช่น กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น โดยแต่ละกลุ่มมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานและกฎระเบียบข้อปฏิบัติภายในกลุ่มเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน ชาวบ้านมีส่วนร่วมธุรกิจโฮมสเตย์ของชุมชนเป็นอย่างมาก ทำให้ธุรกิจโฮมสเตย์ที่หมู่บ้านจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2543 สามารถพัฒนาจนเป็นธุรกิจที่มีชื่อเสียงในปัจจุบัน

ไพฑูรย์ นิยมนา และคณะ (2550, หน้า 137) ได้วิจัยพัฒนาเครือข่ายโฮมสเตย์ในเขตอีสานใต้ โดยการสัมภาษณ์และใช้แบบสอบถาม พบว่า จากการสัมภาษณ์ตัวแทนกลุ่มโฮมสเตย์ต่างๆ ในเขตอีสานใต้ต่างเห็นด้วยกับการมีเครือข่ายโฮมสเตย์ในเขตอีสานใต้เพื่อเป็นเวทีในการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนระหว่างกันพร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางการพัฒนาเครือข่ายโฮมสเตย์ในเขตอีสานดังนี้

1. ให้จัดให้มีการพบปะพูดคุยกันอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างสมาชิกในเครือข่าย
2. จัดให้มีคณะกรรมการของเครือข่าย โดยแต่ละกลุ่มโฮมสเตย์คัดเลือกตัวแทนส่งไปเป็นตัวแทนกลุ่ม
3. มีการร่างข้อตกลงร่วมกันในลักษณะของธรรมนูญเครือข่าย
4. มีเอกสารประจำเครือข่ายเพื่อแจ้งความเคลื่อนไหวของแต่ละโฮมสเตย์
5. มีการรายงานสรุปการดำเนินงานประจำปีของเครือข่าย
6. จัดทำเว็บไซต์ และวีซีดี เพื่อแนะนำเครือข่าย
7. มีกิจกรรมร่วมในลักษณะการสัมมนาสัญจรโดยสัญจรไปยังแต่ละโฮมสเตย์

ดุษณี ชาวนา และคณะ (2551, หน้า 143) ได้วิจัยรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนชุมชนบ้านผาแตก หมู่ที่ 10 ตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โดยการสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่มย่อย พบว่า มีรูปแบบการท่องเที่ยวโดยใช้ธรรมชาติบริเวณหมู่บ้าน วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน ตลอดจนองค์ความรู้ในการอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าเป็นจุดสร้างความสนใจให้แก่นักท่องเที่ยว ส่งผลให้ชุมชนบ้านผาแตกเกิดความคุ้นเคยและมีโอกาสเที่ยวช้อหรือมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวมากกว่าชุมชนอื่นๆ ในบริเวณใกล้เคียง

สมศักดิ์ สามีคศิริธรรม และคณะ (2550, หน้า 95) ได้วิจัยปัญหาการจัดการโฮมสเตย์ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง: ศึกษากรณีบางคนที่ จังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อวิเคราะห์การจัดการโฮมสเตย์ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า ผู้ประกอบการดำเนินการโฮมสเตย์ในที่ดินของตนเองในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป เริ่มต้นการให้บริการโฮมสเตย์โดยแบ่งห้องว่างภายในบ้านของตนเองสำหรับการให้บริการพักรแรมแก่แขก และเมื่อประกอบการไปได้ในระยะเวลาหนึ่งซึ่งสามารถเก็บสะสมเงินออมได้ก้อนหนึ่งก็จะนำไปขยาย/ปรับปรุงโฮมสเตย์ ทำถนนทางเข้าบ้าน ปลูกต้นไม้และปลูกสวนหย่อม รวมทั้งก่อสร้างอาคารสำหรับเป็นที่พักรแรมแก่แขก การดำเนินการโฮมสเตย์ส่วนใหญ่ใช้ทรัพยากรภายในท้องถิ่น จัดทำอาหารพื้นเมืองสำหรับการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว และใช้แรงงานภายในครอบครัวเป็นหลักในการประกอบการ ส่วนนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่คาดหวังที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและวิถีชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่นเป็นสำคัญ

พิชิต เทพวรรณ, (2549, หน้า 88) ได้วิจัยรูปแบบการบริหารจัดการธุรกิจชุมชนแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านต้นผึ้ง ตำบลเหมืองง่า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พบว่า การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มสตรีสหกรณ์ ในด้านต่างๆ เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มอย่างมีส่วนร่วมของกลุ่มสตรีสหกรณ์ ได้แก่ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการผลิตทางการเกษตรโดยใช้วัตถุดิบพื้นถิ่นหรือท้องถิ่น ซึ่งยังรวมไปถึงการร่วมกันซื้อขายสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่ผลิต ร่วมกันบริหาร ร่วมกันแบ่งปันผลประโยชน์ ตลอดจนการส่งเสริมเพื่อก่อให้เกิดรายได้

สุทัศน์ ละงู (2551, หน้า 87) ได้วิจัยวิถีชีวิตและศักยภาพที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โฮมสเตย์: กรณีศึกษาชุมชนชาวเลบ้านสังกาอู่ อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง พบว่า บ้านสังกาอู่มีประเพณีลอยเรือในชุมชนจึงเอื้อต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โฮมสเตย์ สามารถนำมาพัฒนาส่งเสริมเป็นแหล่งเผยแพร่วัฒนธรรมซึ่งกันและกัน เพื่อชักจูงนักท่องเที่ยวเข้ามาสัมผัสกับวิถีชีวิตที่แปลกใหม่ผ่านการโฆษณาทางเว็บไซต์ อินเทอร์เน็ต แผ่นพับ นิตยสาร และสื่ออื่นๆ และมีการส่งเสริมการอนุรักษ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติ อีกทั้งมีความพร้อมต่อการจัดการท่องเที่ยว เชิงอนุรักษ์โฮมสเตย์ของชุมชนสังกาอู่ โดยนำทรัพยากรในชุมชนมาพัฒนาเป็นจุดแข็งเพื่อเสริมรายได้ให้แก่ชุมชนโดยไม่ทำให้ทรัพยากรที่มีอยู่เสียหาย

กิตติชัย เจริญชัย (2548, หน้า 117-120) ได้วิจัยแนวทางการพัฒนากลยุทธ์ทางการตลาดและศักยภาพของการท่องเที่ยวสัมผัสวัฒนธรรมชนบท (โฮมสเตย์) บ้านชะชอม ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้แบบสอบถามและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม พบว่า การปรับปรุงสถานที่พักของนักท่องเที่ยวมีความสะดวกสบาย และมีความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว โดยมีการจัดเวรยามรักษาความปลอดภัย โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนและหลักประชาธิปไตยเป็นสำคัญ มีการรวมกลุ่มของชุมชนในรูปแบบของกลุ่มชมรมหรือสหกรณ์ เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากที่สุดและจะต้องมีความพร้อมในทุกๆ ด้าน ส่วนด้านการจัดการให้เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสัญลักษณ์ท้องถิ่น

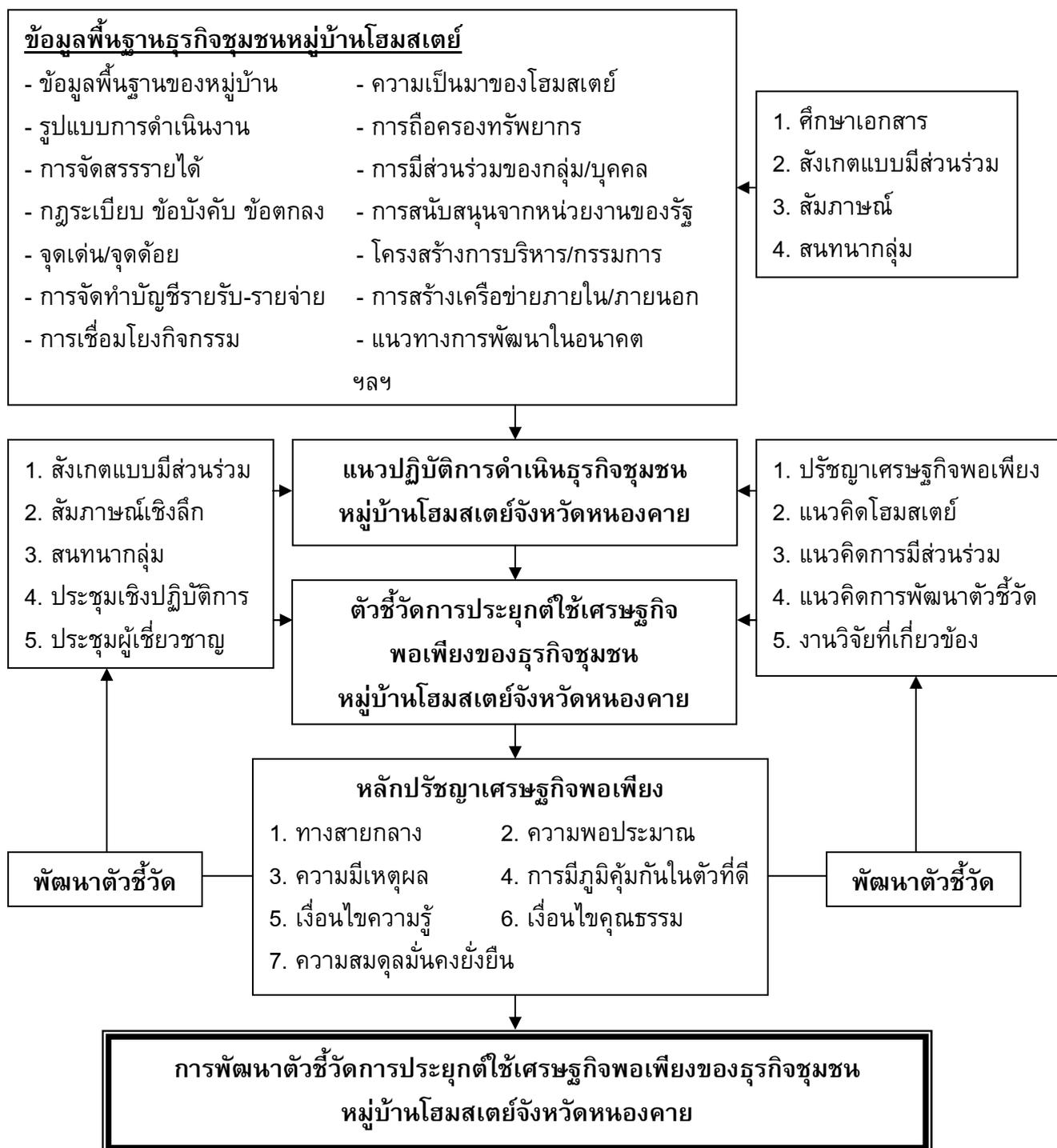
พนมพร สารสิทธิยศ (2552, หน้า 134) ได้วิจัยผู้ไทย: แนวทางการจัดการหมู่บ้านวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว (โฮมสเตย์) จังหวัดมุกดาหาร โดยการสัมภาษณ์ การสังเกตและการสนทนากลุ่ม พบว่า มีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยมีเอกลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา มีการส่งเสริมด้านอาหาร การส่งเสริมด้านกิจกรรม และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตจากสิ่งแวดล้อมสังคม และเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยว และมีการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ ประเภทวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และประเพณี มีการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมกับธรรมชาติ มีการสืบทอดดำรงรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่นไว้ได้เป็นอย่างดี

จิตติ จิตติจำเริญพร และคณะ (2549, หน้า 96-97) ได้วิจัยการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศรูปแบบโฮมสเตย์ในบริบทของนักท่องเที่ยวและชุมชนระยะที่ 2 โดยใช้แบบสอบถาม พบว่าชุมชนต่างๆ มีความเข้าใจในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศรูปแบบโฮมสเตย์ และการดำเนินการท่องเที่ยวเป็นรายได้เสริมนอกเหนือจากรายได้จากการเกษตรกรรมและกสิกรรม ในขณะที่เดียวกันชุมชนเห็นว่า การจัดการท่องเที่ยวในลักษณะนี้มีผลดีต่อชุมชนในการรักษาวัฒนธรรมและเห็นคุณค่าและการสืบทอดวัฒนธรรมของตนเองในเรื่องแผนการดำเนินการของชุมชนนั้น นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อสภาพภูมิประเทศ บรรยากาศ สภาพแวดล้อมและการต้อนรับของเจ้าของบ้านในระดับดีมาก ซึ่งเป็นจุดเด่นของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศรูปแบบโฮมสเตย์ นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในระดับดี ในด้านเรื่องที่พัก ห้องน้ำห้องส้วม อาหารท้องถิ่น วิถีชีวิตของคนท้องถิ่น การติดต่อสื่อสาร หรือความปลอดภัยเป็นต้น

กรอบแนวคิด

การวิจัยในครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยคัดเลือกหมู่บ้านเป้าหมายแบบเจาะจง คือ หมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านจอมแจ้ง หมู่ที่ 1 ตำบลสีกาย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย และหมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านวังน้ำมอก หมู่ที่ 5 ตำบลพระพุทธรบาท อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย ซึ่งการวิจัยเริ่มจากการศึกษาเอกสาร ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน และเก็บข้อมูลภาคสนาม ทั้งจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยมีกลุ่มประชากรเป้าหมายประกอบด้วย สมาชิกกลุ่มโฮมสเตย์ ผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) สมาชิกกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้าน ครู เพื่อนบ้าน นักท่องเที่ยว และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนของหมู่บ้านโฮมสเตย์

การวิจัยในครั้งนี้ นอกจากจะศึกษาถึงบริบท (context) โดยทั่วไปของหมู่บ้านโฮมสเตย์แล้ว คณะผู้วิจัยยังศึกษาแนวปฏิบัติของธุรกิจชุมชนของหมู่บ้านโฮมสเตย์จังหวัดหนองคาย อีกทั้งยังมีจุดมุ่งเน้นไปที่ตัวชี้วัดการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใน 7 องค์ประกอบที่สำคัญ คือ ทางสายกลาง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เงื่อนไขความรู้ เงื่อนไขคุณธรรม ความสมดุลมั่นคงยั่งยืน โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ข้อมูลภาคสนาม และข้อมูลที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์เชื่อมโยงในแต่ละประเด็น ซึ่งกรอบแนวคิดสามารถนำเสนอเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

แผนภาพที่ 2.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย